

Джырчы
Сымайы

"Юйге игйлик" газетни китабханасы

Культураны халкъла арасы эрсей фонду

Семенланы Сымайыл
(джырчы Сымайыл)

Джырла бла назмула

Сайламалары

Москва "ИНСАН"

1992

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ① الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ②

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ③ أَيْتُكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ④

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ⑤ صِرَاطَ الَّذِينَ

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ⑥ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

وَلَا الضَّالِّينَ ⑦

Къарачай поэзия:
Суратлау кючю эмда джашау кертилиги

Семенланы Сымайыл

Къарагъан кёзге ариу, джашагъан адамгъа уа къыйын Минги Тау этеги тик, тау джерледе ёмюрледен бери джашай келеди къарачай халкъ. Бурунлада къраллыкъ джюрютген, кесини джазмасы болгъан онглу уллу халкъ болгъаныбыз кюнден кюннге ачыкълана барады. Бизни ата-бабаларыбыз аланла болгъанларына деменгили илму шагъатлыкъла табыладыла. Алай а не келсин: къыйын къадарлы халкъланы тизиминдебиз. Сансыз-санаусуз урушла, эмина-ёлет къыйынлыкъла биз миллетни тюб этерге джетдирген эдиле: Ёзге бар онглулугъун - къраллыгъын, джазмасын, джерини, адамыны да кёбюсюн - тас этгенден сора да, халкъыбыз тилин-адетин сакълаялгъанды. Сакълаялгъанды нарт таурухларын, джырларын, айтхылыкъ ийнарларын, кюлерин, джомакъларын. Биз ёхтемленирге болдукъбуз: бизни фольклорубуз джер джюзюнде джашагъан халкъланы бириникиден да кем, джарлы тюлдю. Тенгleshдирирге да джарамаз: фольклор - аны къурагъан халкъны дуниягъа къарамамыны, туугъан-джашагъан джерини, ич дуниясыны да кюзгюсюдю. Ол себебден, хар миллет сыйлы кибики, аны фольклору да сыйлыды. Биз халкъны аууз чыгъармачылыгына уллу багъа бере, Октябрь инкъыйлабха дери да халкъыбызда терен билимли, окъуулу адамларыбыз аз болмагъанларын чертирге излейбиз. Ансы "1917-чи джылгъа дери кесини джазмасы болмагъан унукъгъан къарангы малчы халкъ" деб, оноуда тургъан джарты къуллукъчула да ("джарты молла дин бузар дегенлей"), хар неге джити класс кёзден къараучу джазыучула да арт кёзюулеге дери бир-бирине ал бермей сёлеше келгендиле. Кертиди, джанын харам этиб урунган халкъны, джугъутур къаядача, тау этеклерине къысылыб, башын сакъларгъа кюрешген халкъны, таш башында джашау этген халкъны илму бла санат бла кюреширге заманы, мадары да болмагъанды. Алай болгъанлыкъгъа халкъ тарихин къагъытха тюшюрюб бармагъан эсе да, джашауун джырларында айталгъанды. Халкъ джырчыла уа "сёзню ётюрюк айтхандан эсе, ёлген ашхыды" деб тургъандыла. Алай бла эминаны юсюнден, Хасаука урушну юсюнден - башха къыйынлыкъланы юслеринден да деменгили джырла сакъланадыла. Ёзге халкъны бурунну джашауу къыйын болгъанлыкъгъа, насыблы, къууанчлы кюнлери да болгъандыла. Халкъны сыйын, намысын сакълагъан джигитлеге халкъ разылыгъын джыр этиб да, билдиргенди. Ачезезни, Татаркъанны, Умар-

ны, Къара-Муссаны атларын биз эм алгъа джырлада эшитгенбиз. Алай джырла бла бирге суймеклик джырла, ийнарла бизни алтын хазнабыздыла. Быланы барын да айтдыртхан, 1917-чи джылгъа бизни басмабыз болмагъанлыкъгъа, не онглу адабиятха да тюр таш болурча, демангили фольклорубуз болгъанды демекликди.

Ёзге алай фольклоргъа да таяна, дуняда бола тургъан ишлеге тюр багъа бериб, ашхы зат джазар ючюн уллу фахму керекди. Сураглау чыгъарма тарих илму тюрдю, Сураглау чыгъармада адамны сагъышы, кыйынлашыуу, кыуанчы, бушууу - бары да толу керюнмесе, андан магъана аз чыгъар. Совет власт бизге не кекден тюршегенди, не джерден чыкмагъанды. Ол келир ючюн адам да ачыгъанды, кыан да тегюлгенди. Джангылыч ишле да болгъандыла. 20-30-чу джыллада бизни назмучуларыбыз адам джюрегин тинтелгенмидиле, огъесе ол кезюудеги лозунглары назму кеге кыуб, "поэзия деген" буду дебми тургъандыла экен? Терс - тюр этилсе да, "башында этилген оноулары - джашаугъа" деучюлени кыодучуларымы болгъандыла, огъесе эркинликге, тюрлюкгеми кыуллукъ этгендиле?

Не джашырыу, ол заманда джазгъанлары кёбюсю, суйюб-суймей этген эселе да, "джангы арбагъа мингенлеринде", ёмюрлени узагъына ата-бабалары миниб келген "арбагъа" кыара джагъаргъа кюрешгендиле. "Кетген заманны герохдан атсанг, келлик заман сени тобдан атар" деб, Абуталиб Гафуров айтханлай, биз ол джазычулагъа бюгюнлюкден кыараб окъ-тоб джаудургъанлыгъыбыз тюрдю. Алай а, Ёртенлени Азретча айырма фахмусу, билими болгъан поэт кесини назмулары кыуру дин бла эски джашаугъа кыаршчы уулаб тургъаны бизни джарсытмай кыоймайды. Азретни 1959 джыл чыкъгъан "Джазгъанларыны сайламарында" эки джюз бла джарымдан аслам бет барды да, анда окъуучу класс кюрешден башха хазна тема табалмаз. Класс кюреш болмагъанды деб киши айталмаз, ёзге алай уллу тюрлениулени кезююнде адамны джазыуун кыошмай кыоратмай тюрюча кергюзюрге керек болады, Шолохов Мелеховну кергюзгенча.

Бу джаны бла алыб кыарагъанда, джашаугъа кертилиги бла сураглау кыочю бла да бизни ёхтемлендирген Кыарачайны халкъ джырчысы Семенланы Сымайылды. Арт 50 джылны ичинде аны атын сагъыныргъа мадар болмагъаны себебли, Джырчыны юсюнден талай сёз айтыргъа излейбиз.

Семенланы Сымайыл кетген ёмюрде Учкуланда туугъанды. Араб тилни иги билгенди. Атасы, кыарт атасы да Кыабада ёлгендиле. Сымайылны кесини да баш дин окъууу бар эди.

Сымайыл бютеу кыралгъа белгили джырлары "Минги Тауну", "Акътамакыны", "Чалкычыкыны", - авторуду. 1936 джыл Ереванда

"Давид Сасун" деген эрмен эпосну мингджыллыгына аталган байрамда Совет Союзу эм онглу джырчыларын озуб, биринчи орунну алганды. Къазауатха деричи джыллада Исмайылны "Джырла бла назмула" деген ат бла талай китабы чыкыганды. 1940 джыл Совет правительство Къарачайны халкъ джырчысы, Совет Союзу Джазыучуларыны члени Семенланы Сымайылны Урунууну Къызыл Байрагыны ордени бла саугъалаганды. Андан бери Сымайылны китабы чыкыган къой, атын айтыргъа да мадар болмай турганды.

Къараланы Асият кесини "Очерки истории карачаевской литературы" китабында джан аурутуб, Сымайылны юсюнден талай иги сёз айтады. Ёзге джырчы Сымайылны джалган даудан ариулар ючюн, аны закий поэзиясын бизге къайтарыр ючюн чырт тохтаусуз кюрешген Къагъыйланы Назифады. 1963 джылдан башлаб бюгюннге дери Назифа алай къазауат этмесе, иш къалай болур эди, ким биледи. Исмайылча джырчыбыз болганы да, Назифача адамларыбыз болганы да насыбды.

Сымайылны джыр-назму хазнасы алкъын толу джыйылыб бошамаганды. Бюгюннге табылганы (Акътамакъны санаб) онбеш минг тизгин чакълы болады. Закийни юсюнден илму ишле джазыллыкъдыла. Этиллик алдады.

Сорургъа боллукъдула: "Элли джылны ичинде Сымайылны быр-нак этиб нек тургандыла?" Анга джангыз бир джууаб барды: "Тюз сёзю ючюн." Дагыда сорургъа боллукъдула: быр-нак этиб турганла уа кимледиле? Джуаб: аны макъамларын, сёзлерин кимле тонаган эселе - ала, аны закийлигин эслеб, зарлыкъдан кюйюб барган къауум, "биз аныча болалмагандан ары, ол бизнича болсун, алай тюл эсе уа тюб болсун" деген къауум. Заман келир, аланы атлары да баямланыр. Алай а, поэтни мыдах ауазы къулагыбызгъа келгенлей турур:

Джашауумда кёб къыйынны сынадым,
Джар ауузда, джан къоркъууда джюрюдюм.
Инша аллах - учуз болмад муратым,
Болмад къаты тюзлюк тутхан джюрегим.

Терсни, тюзню элек кибик себелей.
Заман кеси салыр барын орнуна,
Зарлыкъ джетиб, сёз кёлтюрюб кетгенле,
Эшитилирле энтда джерде саулагъа.

Ким болса да мени атыма ойлатыр,
Мени сёзюм джюрегине байланыб.

Мени джырым Къарачайда айтылыр
Миллетими ауазына саналыб.

Бюгюн ауруу кючлегенди санымы,
Къутулургъа энди джокъду мадарым...
Тюз джашауум таза сакълар атымы,
Туудукълагъа джетер керти хапарым.

"Кёл'басама" деген бу назмуну Сымайыл 1981 джыл джазгъанды. 50 джылны ичинде поэт бир тизгинин басмалаталмагъанды, бир джырын джырлаялмагъанды. Джюреги къатмай дагъыда адамлай къалгъанды. Ол да закийликни шартыды.

Сымайылны джазгъанлары..."Минги Таудан" башлаб, ахыр кюнлеринде этген назмуларына деринде... Аллах сакъласын былагъа джукъ болгъандан. Къайсы миллет да ёхтемленирча бир байлыкъды бу. Сымайылны назмуларын "бу джез, бу кюмюш, бу алтын" деб, юлеширча тюлдю: къайсы биринде да закийликни мухуру барды.

"Назму деген накъырда тюлдю,
Джюрекге эшик ачады",

деб бошуна айтмагъанды Сымайыл. Мал байлыкъдан эсе, сёз байлыкъны ёрге тутханды ол.

"Муслиман, гяуур деб джокъду - адамланы барын да аллах джаратханды. Элиблени-харифлени не тюрлюсю да кёкден тюшгенди. Адамгъа, сёзге да учузлукъ джетдирген ауур гюнахды", - деб Сымайылны ауаз бериучюсюн эсгереди аны иги таныгъан къартла. Ол себебден, Джырчы назму тизгиннге да, къуранны аятына да бирча магъана, сый бергенди, сёзню ётюрюк айтыб, Аллахха, Поэзиягъа да ассы болмагъанды. Джети къат кёкге, джерге да акъылман кёзден къарагъанды, нюрге, топракъгъа да баш ургъанды. Тауланы мийикликлерине, суулань кирсизликлерине - хар бир таза ариулукъгъа сабийча къууана билгенди. Сымайылны, бизни халкъ этегине къысылыб тургъан Минги Таугъа этген джыры, адам этгеннге ушамайды. Джырны сёзю, макъамы да кёкден келгенча эшитилинеди:

Сен кёкге джете мийиксе
Къалгъан тауланы ичинде
Мияла кибик джылтырай
Къанга бузларынг юсюнде...

...Сенден сора къайсы тауду
Ариулукъ бла бай болгъан.

Башы кыш болуб, бели джаз болуб,
Этегинде уа джай болган?..

Джыр төрт джыйырма тизгинден кьуралыбды. Ол, Минги Тауну бузларындан чыгыб, акъджал толкъунлу сууну баргъанына ушайды. Минги Тауубуз болган къадарда Кьобанны саркъгъаны да тохтамаз, Къарачай халкъ эсен болуб, Сымайылны аты да, сёзю да айтылганлай турлукъдула. Алай а Сымайылны джырлары миллет чекледен ётюб, бютеу дунягъа джайылгъандыла. Къаракетланы Иссаны "Кавказы" бла Семенланы Сымайылны "Минги Тауу", 30-чу джылланы ёлчеми бла тюл, бютеу заманланы, ёмюрлени ёлчемлери бла къаралсала да, уллу поэзияны юлгюсюча къаллыкъдыла. Кавказ бла Минги Тау табигъатда къаллай орун ала эселе, алагъа аталган ол эки джырны да поэзияда аллай орунлары барды.

Сымайылны табигъатха аталган назмулары аз тюлдюле. Ёзге джырчы кёбюсюне джерни, хауаны тамашалыгъын айтыб кьоймайды, ол табигъатны юсю бла адамны джюрек хауасын кёргюзеди, ачыкълайды. Бал чибинни иши да, джерге урунганны, мал кютгенни ишича кыйынды, къатыды. Барын да эслейди Сымайыл. Бал чибинни чыкъда сокъмагъын эслеялган Сымайыл, джашауну, заманны джамагъатда ызын а къайдан да эслер эди. Эслеген бла къалмай, кьоркъулла эсе да, бола турган ишлеге кесини энчи къарамын айтады. Ма аны "Лишон болмадым" деген назмусу:

Кьошуму бердим колхозгъа,
Урлукъ мюрзёуню - ортагъа...
Ой мындан ары мен сёз береме
Энчи мюлкчю болмазгъа.

Ой, джангыз терек чегет болалмаз,
Джангыз киши да онгалмаз.
Кеси аллына джашау кьурагъан
Ёмюрюнде да кьууанмаз.

Да бирден чёгюч урайыкъ энди
Биз ара мюлкню тёшюне,
Бырناق этмейин кьошугъуз мени
Колхозубузну ишине.

Къара пайтонум - Байкъул улуна!..
Энди башчыбыз джюрютсюн.

Болумну сюзюб, тюз айыргъанма
Джангы заманны джорюшюн.

Оноучуланы джорютсюн энди
Къара пайтонум, чайкъалыб,
Мен а кирейим бу колхоз ишге
Къарыу аямай, къадалыб.

Джыйырма тизгин, къуру джыйырма тизгин, колхозла къурала айланган кёзюню къыйынлыгын, бушууун толу кёрюзген джыйырма тизгин. Колхозгъа кирмегенни лишон этиб, мюлк джорютген, баш тутхан адамланы тарбуууннга тыйыб, джан къайгъылыкъ этген заманлада джазылган назму. Базманнга адамны джаны бла рысхысы салынганда, колхозгъа къошун, мюрзеуюн бериб, баш сакълагъан "лишон болмадым" деб къууанмай не этерикди.

Къара пайтонум - Байкъул улуна!..
Энди башчыбыз джорютсюн.
Болумну сюзюб, тюз ангылагъанма
Джангы заманны джорюшюн.

Оноучуланы джорютсюн энди
Къара пайтонум, чайкъалыб.
Мен а кирейим бу колхоз ишге
Къарыу аямай, къадалыб.

Бу назмуда къаллай бир трагедия, бушуу, мыдахлыкъ барды. Иш къуру пайтонда тюлдю, биреуню пайтонун энчилеб, анда уялмай баргъан "джангы оноучулада да" тюлдю иш. Иш адамны эркинлигине къатылыудады, байны думп этиб, бай болгъан джарлыны да "лишон" этиудеди къыйынлыкъ.

Нэпни кёзююнде джашау да, адамланы кёллери да джарыгъан эдиле. Совет властха къурман-садакъа болуб, махдау салыб тургъандыла урунганла. Ёзге 20-чы джылланы аягъында Сталинчи джорукъ бегий тебрейди. Колхозла къурала башлайдыла. Урунганла терк огъуна ангылайдыла НЭП бла колхозну башхалыгын, ёзге этер мадарлары джокъ. Башындан келген оноугъа иишекли болгъаннга, ат-бет атаб тебрейдиле. Кимине бийди деб, кимине байды деб, кимине моллады деб, джолларын кеседиле. Кёб адам тюз джеринде ачыйды.

Поэт а халкъны, тюзню, тюзлюкню ёкюлю болургъа керекди. Не келсин, Ёртенлени Азрет онглу фахмусу, билими болгъан поэт - ол да, терс-тюз эсе да башындан келген оноулагъа кёре джарашдыргъанды

назмуларын. Ёртен улуну "Биз ёсебиз" деген назмусу:

Биз ёсебиз джангы джолда
Эм дженгебиз хар иште,
Чачыратабыз чырмаулары
Колхоз ючюн кюрешде.

Бу кюрешде отпор бердик
Душманлары барына,
Ёлюм удар капиталны
Энтда кьалгьанларына.

Къызыл урлукъ себгенбиз биз
Колхоз сабанларына,
Джау дертлиди колхозлары
Мюлкюне, малларына,

Тозураб битди джахил молла
Эскиликни сагьына,
Тиш къысад ол коллективни
Дженгилмез байрагьына.

Класс англы колхозчу халкъ
Тюшмейд дин тузагьына,
Багушха кюрелди молла
Ёмюрле узагьына...

Бу назмуда адам кёрюнмейди.

"Чачыратабыз чырмаулары
Колхоз ючюн кюрешде...
Бу кюрешде отпор бердик
Душманлары барына..."

Кимледиле чырмаулары чачыратхан? Ол чырмаула уа кьайдан,
не ючюн чыкъдыла? Колхоз - халкъ суйген иги зат эсе, аны кюрешде
кьуараргьа уа нек керек болду? Душманла уа кимледиле?

Чырмаулары чачыратханла уа - чырмаулары туудургьанла кес-
леридиле. Колхоз урунган халкъ талпыгьан зат болмагьанды, аны
ючюн тюшгенди халкъны ары кюч бла джыяргьа. "Душманла" уа - ле-
нинчи НЭПни кючю бла аякъ юсюне тургьан, кюн кёрген, байынган

элчиледи. Динни юсюнден айтханда уа - не христиан, не ислам дин - урла, тырна, артыктыкык эт деб айтмайды, динни бузгъан "джарты моллаладыла". "Къабыр къазыб кѣмдюк динни кафына, ламларына", - деб ъхтемленирча иги иш тюлдю ол. Сѣз сѣзню айтдырады дегенлей, Азретни атасы да белгили афенди болгъанды. Атасына, атасы тутхан диннге да алай къаршчы турур ючюн, заманны къыйынлыгындан сора да, Ёртен улуну кесини да бир энчи къыйынлыгы болур эди... Ансы Азретча поэт, мюлкю, эркинлиги сыйырылгъан адамны кѣлюн къалай ангыламаз эди, къатылыкъны-терсликни къалай эслемез эди?

Былайда биз Ёртенлени Азрет бла, Семенланы Сымайылны араларында эм уллу башхалыкъны чертирге керекбиз. Семенланы Сымайыл халкъ джырчы эди, халкъыны джырчысы эди, Ёртен улу уа - партияны. Властны къолгъа алгъандан сора Сталин бла тѣгеречи партияны, Совет властны аты бла кѣб аманлыкъ иш этгендиле. Азрет алагъа къаршчы туралмагъанды. Сымайыл, бола тургъан ишлеге урунган адамны кѣзю бла къараб, акъгъа - акъ, къарагъа - къара деялгъанды. Керти халкъ джырчыны - Сымайылны-уллулугъу андады. Тюзюн айтыргъа керекди, Сымайылда да бардыла Азретникиге ушаш назмула, алай болса да халкъ джырчыны ауазы кѣбюсюне халкъны ауазы болгъанлай тургъанды.

Эки джашы бар эд Таубийни
Апенди бла камунист.
Эй бир-бирине этди аланы
Сталин деген Ибилис.

Сѣзю сыйдамды, оноуу терсди,
Иши уа халкъгъа ташады.
Эй бизге этерин этгенди энди -
Онглу онглубуздан бошады.

Бал таракъланы балларын эмиб,
Балауузларын тутдурду.
Эй, Алий улу Умарны джойду,
Сейитни джерге джутдурду.

Ажымлы болуб айырылдыла
Ала миллетни джолундан...
Эй, джарыкъ кюнюм къарангы болду,
Джукъ а келмейди къолумдан.

Къычырыкъ этиб не эталайыкъ
Ауузларыбыз байланыб...
Хар атлам сайын тахсачы барды
Кёз-къулакъ болуб, сагъайыб.

Эй, Эресейге төре болалмад
Сталин деген урия!
Шыкъыртсыз атлай, тауушсуз сарнай,
Къарангы болду дуня.

"Зорлукъну джыры" деб аталгъан бу назму 1937 джылны суратыды. "Къайдады революция?" деген назмусунда да Сымайыл сорууну тик салады:

Чыкъгъанды алгъа эки бетлилик.
Аны онг джанына - алдау, ётюрюк.
Тил этиу болду джашаугъа тамал,
Табмайды тюзлюк кёрюнюр амал...

...Бу затла былай барлыкъ болсала,
Сатлыкъла орун алыб турсала,
Халкъ бош сормайды, ачыуун тыя,
Нек этилгенд деб революция?

Сёзю чапракъдан ётмегенин да кёре тургъанлай, Сымайыл тюз сёзюн айтмай къоялмайды. Эм ашхыла, игиле джоюлуб баргъанын кёреди, этер къарыуу уа джокъ. Тукъум-миллет айырыб, халкъны байгъа-джарлыгъа юлешиб, адамланы бир-бирине юсдюрюб тургъан сталинчи джорукъгъа чамланады. Адамладан озуб, кюреш Аллах бла да кючлю барады. Игид да, Аллахха табынган - фыргъаууннга табынмазлыгъын билгенди къралны башында тургъан фыргъауун. Сымайылны кесине да тюшеди къоркъуу. Джырчы "Ленин ёлгенден сора, джашау терсине кетди", деб, айтыр керекли къалмагъанды. Джылы келген Сымайылны къоркъутургъа, бюгерге излегендиле. Ол а алагъа джууабха "Межгитни джырын" джазады:

Оноучула сёзню сыйдам сёлешелле,
Джетдире-джетдире сюрмени.
Межгитни чачдыла, къангаларын элтиб
Ишледиле жангы тюрмени

Апендини тутуб, сюрюб алыб барыб,
Ол джангы тюрмеге салдыла.
Бир джанындан - ачыу, бир джанындан - чачыу,
Адамла тентиреб кьалдыла.

Джырчы Сымайылны олсагьатда тутмай, кьурутмай кьойгьан-
ларыны чурумлары, мен ангылагьаннга кёре, быладыла:

- а) ол заманда джырчыны джылы да келгенди;
- б) областда, областдан тышында да аты айтылыб тургьанды;
- в) халкь суйгенди, сыйын кёргенди;
- г) оноуда тургьан кьуллукьчула да аны джоюлурун излемеген-
диле.

Кьалай-алай болгьан эсе да, кьадар бизге Сымайылны сакьлагь-
анды. Ай медет, заманында эскериб, кесиби сакьлаялмадыкь аны.

Сымайыл а башхалагьа джетген кьыйынлыкьны кесине джет-
генча кёре, тёзерге кюрешгенди.

Ленин бла тюзлюк

Джашауну чекдик, джашауну сюздюк:
Ленин келгинчи джокь эди тюзлюк,
Ленин келгенинде да - кёрдюк эм сездик -
Биз умут этгенча болмады тюзлюк.

Ленин кетгенлей а болуб илгизлик
Кесин зорлукьгьа хорлатды тюзлюк.
Зорда марда джокь - бизники тёзюу...
Китабла айтхан келир бир кёзюу.

Амалсыздан Джырчы халкьын чыдаргьа, тёзерге чакьырады.
Сымайылгьа тёзерге, чыдаргьа, ол затха башхаланы да чакьырыгьа,
джашауунда кёб кёре тюшеди. Алай а бир-бирде поэтни джюрегинде
бек мыдах, бушуулу назмула да тууадыла. Тамам кьыйналгьан кёзю-
унде джазылгьан назму:

Мыдах кюн

Сен темир аугьа тюшген кьанатлы,
Джулкьунуб тьогюнг, тьюшюб кьанатынг...
Мени халым да ушайды санга,
Джашау аямай тийгенди джаннга.

Санау кюнлени бюгюн да бири,
Ётуб барады мени ёмюрюм.
Алыб келгени: артыкълыкъ, бушуу,
Кёргеним зорлукъ, джашауум къуу-шуу.

Кюнде кюнюм да ётеди былай,
Умут ёледи джашауну сынай...
Чапыракъдан да ётмейди сёзюм,
Сингиралмайма... Джетмейди тёзюм!..

Ийнаныу ёлдю, кертилик келди!
Джашау адамны джаныуар этди,
Джокъ эсе азауунг, не аман тишинг
Алына барлыкъ тюлдю бир ишинг.

Уста тюл эсенг сен ётюрюкге,
Джюрютмей эсенг махдау-хыликге -
Акъыллы эсенг да джокъ сенде болум,
Алаллыкъ тюлсе джашауда орун.

Сынау кюнлени бюгюн да бири,
Былайлай барлыкъ эсе ёмюрюм,
Кереги джокъду тамбланы манга,
Бошалсын ёмюр - разыма анга...

Керти сынау кюнле уа - алда эдиле... Уллу Ата джурт къазауат
башланганында, Сымайыл халкъына айтады:

Хайда биригейик, бирден тирилейик,
Джанауалдад суйген къралыбыз,
Джауну къоймай къысдау, аны чекден быргъау,
Ма ол болсун ахыр антыбыз.

Гитче къарачай халкъдан къазауатха 15 минг адам атланады.
Аладан тогъуз минги джигитлик этиб ёледиле. Мында къалгъан къарт-
ла, сабийле, тиширыула табханларын фронтха ашыра, къанларын-
джанларын аямай эркиши ишлени тындырадыла. Ёзге къарачай хал-
къны сауут туталлыгъы тыш джаула бла ачы сермешген сагъатда, ич
джаула бизни миллетге джалгъан даула салыб, ёмюрледен бери джа-
шаб келген джерлерибизден кёчюредиле. Тау джерлерибизни Гюрд-

жюге кьошадыла. Сталинни, Берияны, Суловну эмда башхаланы аманлыкь ишлери энди толу айгьакълана барады. Къарачай халкьны туугъан джеринден думп этиб, аны джерин Гюрджюге кьошар кир иннетни Берия бла джыйыны эртде алгъанларына шагъатлыкь зат табылгъанды: ол да джерни картасыды. Ол къазауат чыгъардан алгъа джарашдырылгъанды. Анда Къарачай автоном областны ара шахары Микоян-шахарны орнуна Клухори деб ат атаб турадыла. Халкьны кёчюрюрге бир чурум, дау керек эди да, фашист аскерлени ауушлагъа иймей, алларын тыймагъансыз, алагъа иги кёзден къарагъансыз деб" аллай джалгъан дау салыб, 1943 джыл ноябрны 2-де къарачай халкьны Орта Азиягъа эмда Казахстанга къайытмаздан кёчюредиле. 14-джыллыкь геноцидде къарачай миллетни джарымындан асламы кырылады.

Поэзия дегенинг тюрлю затды. Къыйынлыкьда да чагъады ол, Сымайылны "Кёчкюнчюлюк кюнюмде" деген назмусу да шагъатды анга.

Къартланы, сабийлени, тиширыуланы мал вагонлагъа хайуанланы ургъанча уруб, узакь тюзлеге алыб баргъанлары ачыкь кёрюнеди. Тюз джеринде терсленнген халкьына джырчы къыйналмай не этсин. "Умут уллу, насыб дыккы халкьыма, "бандит", "кадет" атадыла атына". Поэтни неден да бек саулай халкьгъа аллай хылымылы ат-бет атагъанлары инджитеди. Аны юсюне кёрген къатылыгъы да:

Бир ёлюкню тюшюрдюле
Вагондан,
Кюрешелле къабыр чунгур
Этерге,
Къычырады машинаны
Бугъасы...
Буйрукь болду алай кююб
Кетерге.
Адамланы тюшюрмейин
Тыйдыла.
Тюшгенлени ызларына
Джыйдыла.
Мурдар бугъа ашыгъады
Теберге,
Эки кызы унамайла
Минерге.

Герохладан кьоргъашынла
Чыкъдыла,
Экисин да джерге-джерге
Джыкъдыла.
Бугъа кетди, джангыз ёлюк
Юч болду,
Бу артыкълыкь джюреклеге
Кюч болду."

Аллай кыйын, джаханим кюн да Сымайыл халкъына кёл этеди:

...Джарлы халкъым, къатдыр энди
Белинги.
Джоюлдум деб, такъыр этме
Кёлюнрю.
Ёлген эшек ит джанлыдан
Кьоркъмайды,
Сен да кьоркъма, джууукь кьойма
Ёлюмню.

Кёчгюнчюлюкде поэтни хар назмусу "бой бермейик, чыдайыкъ"
дегенча чакъырыула бла бошаладыла.

Тюзлюк - тутмакъда, насыб - тубанда,
Онглу сёлешмейд онгсузну джакълаб.
Биз - суудан къумгъа тюшген чабакъла,
Солуу джетмейин, джерни тырнакълаб.

Къатдыр кесинги, ой, джарлы миллет!
Этейик къумда джашау кечинмек.
Боюнсахасына джекгенди къадар,
Аны тартмайын джокьду бир мадар.

Поэт къалгъанлагъа кёл этсе да, кесини кёлюн аз да басалмайды.
Хар кюнден дегенча бир джангы кыйынлыкь келеди.

Ёмюрге Азияда къалыргъа деб, къарачай миллетге Молотовну
указын окъутуб къол салдыргъан кюн джазылгъан кюу да, указын кеси
кибик, тёппе тюклеринги ёрге тургузады. Сымайылны назмуларын
былай кёб келтиргенибиз, аланы айталмай къоялмагъаныбызданды.
Не ючюнг десенг, Сымайылдан башха бир поэт ол кыйынлыкъланы,
адам чекген азабны, халкъны кёлюн аныча кьоркъмай, тюз кёргюзт-

мегенди. Джырчыны кючю бла халкъны 14-джыллык тарихин, джашауун ызларгъа боллукъбуз.

Кюу

Къарамыйыкъ Къарачайны къанын иче,
Джарыкъ кюнлюбюзню этди къара кече,
Бушуу, къайгы бары бирден бизге кече...
Баш келтюрюб къарамайды Къарачайым.

Юйлюбюзден къысдалла
Энди юйлюбюз джокъ,
Элибизден къысдалла
Элибиз да джокъ.

Джашауубуз джашау тюрлю джанган отду,
Хар кюнлюбюз кюн тюрлю, учхан окъду.
Бюгюнлюкде насыб керген бир джан джокъду...
Баш келтюрюб къарамайды Къарачайым.

Динибизни алдыла,
Энди дин да джокъ.
Джуртубузну алдыла,
Энди джурт да джокъ.

Умут чагы джюрекледен бир чакъмаса,
Къарлы таргъа салыб бары кюн чыкъмаса,
Тюзлюк туруб бу зорлукъну бир джыкъмаса,
Баш келтюрюб къараялмаз Къарачайым.

Бу дуняны кенгинде
Бизге ышыкъ джокъ.
Къарачай аты болган
Энди халкъ да джокъ.

Кечгюнчюлюкде Сымайылны поэзиясы кюйюу бла умутну поэзиясыды. Бир учхун бола, бир ызына тириле турады джырчыны келю.

Къарайма - кермейди кезюм,
Тилейме - етмейди сезюм,
Факъырма, олахий лязим...
Аллахым, бер манга тезюм!

Башха назмусунда кёлю кёлтюрюледи:

Тынгылайма, таууш келед кюнбатхандан
Гюрюлдейле Минги Тауну бугъойлары.
Чакъыралла тансыкъ болуб Къарачайны,
Тирилелле адамланы борбайлары.

Тынгылайма, таууш келед кюнбатхандан:
Шоркъулдайла кёк къобанны шоркъалары,
Чакъыралла тансыкъ болуб Къарачайны...
Титирейле адамланы аркъалары.

Тынгылайма таууш келед кюнбатхандан:
Шууулдайла Махар тауну тереклери,
Чакъыралла тансыкъ болуб Къарачайны...
Учуналла адамланы джюреклери.

Эшитилелле тюшде, тюнде ол тауушла.
Сан - мындады, джан - андады, андад эсим..
Керти болур , эшда, халкъда джюрюген сёз,
Тансыкъ болуб излейд - деген - джер иесин.

Адам джуртуна термилмезге мадар джокъ. "Минги Тау"
джыры дунягъа джайылгъан Сымайыл, Минги Тауун кёрюрге эркин-
лиги болмагъан халкъына къаллай бир джарсыгъаны, къаллай бир
къыйналгъаны назмуларындан чайкъалыб тышына ура турады.

Эшит, аллахым, тилек сёзюмю,
Къызгъанма бизден насыб юлюшню!
Къайытыу насыбны бер къартха, джашха.
Тюк чыгъар кибик тёнгереген ташха!..

..Терсни терслигин, тюзню тюзлюгюн
Бер, къайтар халкъны къалгъан юзюгюн!
Къарачайлыгъа табдыр тыбырын...
Къойма бу джерде аны къабырын!...

Бютеу халкъгъа сагъыш этген Сымайыл да, ташдан къол тир-
менле этиб сатыб, юйдегисине мадар этерге кюрешгенди. Бютеу кърал-
да аты айтылгъан, къарачайны халкъ джырчысы орденли Сымайыл да
халкъы бла бирге учузлукъну толу сынагъанды.

Онглу онгсуз болду, сыйлы сыйсыз болду.
Кеб салынды бизге бичилиб...
Джырым тутмакъдады, атым батмакъдады
Мискин болдум джюрек инджилиб.

Ёзге Джырчыны кесине инджилиую да халкъны инджилиуюча кёрюнеди. Джылны бир чагъы да Сымайылны къуандыралмайды. Халкъгъа джетген зарауатлыкъ анга тынгы бермейди. Бир элден бир элге барыргъа чакълы бир эркинлиги болмагъан Сымайыл, "Джаз" деб назму джазады.

Кюн тиеди тегерекни джарыта,
Къанатлыланы джыргъа, оюннга тарта...
Кёзюм къарайд табигъатны хатына
Термилеме джетелмезлик затыма.

Къанатлыча, кёксюл кёкде учалсам,
Джарлы халкъгъа тюзлюк излей кетерем.
Эй, халкъ чекген къыйынлыкъны айталсам,
Бу дуняда муратыма джетерем.

Бу тизгинле, башха уллу поэтибизни - Мечиланы Кязимни - айтханын эсге тюшюредиле:

Халкъ насыбы къайдагъысын билсем эд,
Аякъларымы мен ат этиб джетерем.
Арабызда къан ырхыла барса да,
Джюрегими къайыкъ этиб ётерем.

Сёзсюз да, Мечиланы Кязим бла Семенланы Сымайыл бизни къарачай-малкъар поэзияда Минги Таауну эки башыча кёрюнедиле. Аланы джазгъанларында да, джашаугъа, поэзиягъа къарамларында да бирчалыкъ кёбдю. Ёзге башхалыкъла да бардыла. Экиси да къыйынлыкъ, кечгюнчюлюк сынар ючюн къалмагъандыла. Кязим Азияда ёлгенди, къабыры огъуна белгисизди. Сымайылны насыбы тутуб, халкъы бла бирге джуртуна къайтыб келгенди. Алай а Кязимни назмуларын, поэмаларын да басмалаб, не джаны бла да ёрге кёлтюрген эселе (аны ючюн а кимден да алгъа Къайсыннга сау бол дерге керекди), Сымайылны биз джаны саулай ёлтюргенбиз. Халкъ ызына къайтханлай, аны кёлюн кёлтюрюб, джазгъанларын басмалаб, джырларын джырлатыб -

болушлукъ этилсе эди... Къаллай бир закий назму джазар эди, къаллай джырла бла къуандырыр эди бизни. Боллукъ болгъандан сора ызындан ахсыннгандан да не хайыр. Биз гитче миллетбиз, ёлгенибизге-саубузгъа да сакъ болайыкъ. Сымайыл а...

Сымайыл а амалсыздан Аллах бла ушагъын бардырады. Таб анга дау айтыб ассы огъуна болады. Алай а халкъыны къадары аны джюрегин кемиреди.

...Атыл делле да, халкъым атылды,
Чачыл делле да, мюлкю чачылды,
Джерин кёбсюнюб, джери сыйырылды,
Хар къыйынлыкъ да бизге къуюлду.

Джетген уланы - къазауат отда,
Къалгъан адамы - бу къумлу джуртда,
Къарачай тилни къазакъгъа бура,
Дыгалас этиб кесин алдыра.

Ачыу кючлебди кёкюреклени,
Палах къатдырды тюз джюреклени,
Хар ёлгенибиз джерин кюсейди,
Хар джаны болгъан джуртун излейди.

Къолум, къалтырай, къалам тутады,
Онгдан солуна сёзле тартады.
Ол сёзле ёсе тизгин болурла,
Тизгинле тола, назму къурурла.

Ол назму бизге шагъатлыкъ этер,
Бизден керти сёз къралгъа джетер.
Махшар кюн кибик аллай кюн келир,
Бу таза халкъгъа баш бошлукъ берир.

Бюгюн а джукъу басханча кёзюм,
Джансызды, ётмейд селешген сёзюм...
Кавказ бла миллет, джан бла тёнгек -
Ала бирлешмей, тебмез бу джюрек.

"Къыйын заманда" деген бу назмусун Сымайыл Қазақстанда 1948 джыл джазады. Халкъ ызына къайтыргъа дагъыда тогъуз джыл къалыб эди. Дагъыда тогъуз джылны термиледи поэт джуртуна.

1957 джыл. Бир кыйын кечеден сора джарыкъ танг атханча, тутулган ай джелимауузладан къутулганча, кюн къара булутдан чыкыганча, Орта Азиядан Минги Таугъа джанкылыч тартылганча, кюйген джерге гяхиник ургъанча 1957 джыл. Сымайылны ауазы тюрленеди, назму тизгинлери джанкылыч джурунлагъа ушайдыла. Алай болса да джырчыны бушууу, мыдахлыгы кетиб къалмайды. Ёлгенлеге, саулагъа да сагыш этеди. "Туугъан джеринг - джан сакълагъан керамат", къайытайыкъ деб миллетине ауаз береди. Аны бла бирге 14 джыл турган джерлерине, къарнаш халкълагъа разылыгын билдиреди.

Орта Азия - бизни турган элибиз!
Тау Къарачай бизни тууган джерибиз!
Турган элинг - дарий кибик бир айбат,
Тууган джеринг джан сакълагъан керамат.

Къарнаш халкъла, сау къалыгыз, кетebиз,
Туз-гырджынны бизге халал этигиз.
Биз да барыб анда къазыкъ урайыкъ,
Сиз да мында муратыгызгъа джетигиз.

14 джылны ичинде не кыйынлыкъ кёрген эсе да халкъ, таб-табсыз да ненча иш болган эсе да, миллетлени ол затда терсликлери болмагъанын ангылагъан Сымайыл, къонакъбай джуртха алгыш этиб айырылады. Карачайгъа къайытханларында уа, къууанч, бушуу да джангыдан кючлейди джырчыны. "Къайытхан кюн халкъыма" деб назму джазады.

Онтерт джылны джер тырнакълаб джашагъан,
Джыламукъ бла гырджынны тенг ашагъан,
Сарнайса сен, тау джуртунгу ийнакълай,
Джарлы халкъым, ой джаралы Къарачай!

Адамларынг Азияда ёлдюле,
Джюреклеге кетмез ауруу бердиле,
Къабырларынг къум тюзледе сынсызлай.
Уланларынг къазауатда ызсызлай.

Ол джыллада джан бергенле къайытмазла,
Тауларына тансыкъ салам айтмазла,
Махар суудан бауурланыб ичмезле,
Саула этген бу кюулени эшитмезле.

Ол джылланы кьан ызлары кеберле,
Аллах айтса, уланларынг джетерле,
Сен джырларса тауларынгда алгынлай,
Джарлы халкьым, ой джаралы Кьарачай!

Ёлгенинге джандет юйню багышлай,
Сауларынгы джашау джолгьа алгышлай,
Мен айтханча джыламугьунг джылтырай,
Айт орайда, ой джаралы Кьарачай!

Таб Исмайыл айтханча, таблары кьалса да, джарала бителдиле,
джангы тёлюле ёсюб джетдиле. Сымайылны тамаша ауазын эшитмей,
закий назмуларындан, джырларындан хапарсыз болуб ёсдюле тёлюле.
Джырчыны кьадары туугьан халкьыны кьадарындан да кьыйын болду.
Ёзге джангыла болурбуз. Арт кёзюулеге дери, джангырыу, ачыкьлыкь
башлангынчы, халкьыбызны тарихине кирит салыныб, тили, кьульту-
турасы - миллетлиги кьуруй бара эди. Халкь ызына кьайтхан сагьатда
уа умутла башха тюрлю эдиле.

...Ой ташын джалаб, сууун ичейик
Бу ёзенлени, джерлени.
Сыйлы атларын кюуге салайыкь
Тышында джан бергенлени.

Шам Кьарачайым, кьучакь джаяйым
Сени терсликден кьоруулай!
Да джалан аякь бир айланайым
Ким сау кьайытды деб, соруулай!

Тузлу джыламукуь бетими джууа
Ёксюзле бла джылайым,
Ой, кенгде кьалгьан ёлгенлеге атаб,
Джер сайлаб сынташ салайым...

...Ой, Ата джуртум, сыйлы Кьарачай,
Мен кьууаннгандан джылайма.
Узакьдан келиб, тансыкьдан кюйюб,
Джюрек таралыб, джырлайма!

Не кьыйын заманда да назму тизгенин, джыр этгенин кьоймагь-
ан Сымайыл, джуртха кьайтхандан сора артыкь да таукёллю болады.

Алай а Джырчыгъа джол бермейдиле. "Диннге къаршчы джаз, лозунглары назму кебге къуй" дегенча патаяуала окъуйдула. "Чыбыкълыкъда бюгюлмеген къазыкълыкъда бюгюлмез" дегенлей, джашлыгъында этмегенни къартлыгъындамы этерик эди Сымайыл, фыргъауунла бла тилин бир этмезлигин айтыб, акъ сакъалы къалтырай, чыгъыб кетеди. Алагъа джууб этгенча, халкъгъа къаллай джыр, джырчы кереклисин айтады:

Сени сёзюнг халкъны сёзюн айтмай эсе,
Сени назмунг джюрекледен къалмай эсе,
Сени джырынг халкъ ауазы болмай эсе -
Алай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Хар кючлюге кёзбау сёзле айта эсенг,
Ариу тил бла энчи сокъмакъ сала эсенг,
Керти затны айтыр кёкюрек табмай эсенг -
Алай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Хар неден да борбай алгъан, абынмагъан,
Не межгитде, не клисада табынмагъан,
Джарлы халкъны ачыуларын сагъынмагъан -
Алай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Сен кёзбауса, тинин сатыб, бетин атхан,
Зулмучулукъ кёкюрегинде орун табхан,
Ётюрюк бла керти затны башын джабхан-
Алай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Мен кёкюрекме - тюз айтаса - тюзню суйген
Халкъ бла бирге бир ёртенде бирге кюйген,
Халкъ бла бирге тёрт санымы иште туйген-
Алай джырчы керекди деб Къарачайгъа!

Сен къалырса талай джылдан сагъынылмай,
Мен турурма Къарачайда унутулмай,
Миллет берир багъабызны аджашдырмай!
Быллай джырчы керекди деб Къарачайгъа!

Бу назму Сымайылны саулай да поэзиягъа къарамын ачыкълагъан назмуду. Ёзге халкъ джырчыгъа эм уллу къыйынлыкъ аны бла халкъны арасына буруу салсалады. Халкъындан, джуртундан башха

саггышы болмагъан акъылманны къартлыгъында джалгъан даула айтыб, учуз этерге, тентиретирге, халкъда сыйын тюшюрюрге умут этедиле.

Тутхан дининги сат делле манга,
Адамлыгъынгы ат делле манга,
Аллахха аман айт делле манга,
Сора орнунга къайт делле манга...

Динин сатыб, адамлыгъын атыб, аллахха аман айтыб табылгъан оруннга, сыйгъа кеслерин терилтирикле табыла келгендиле, Сымайылгъа аны теджегенле кеслери аллайла болгъандыла. Ёзге халкъ джырчы аллай керахат затны эшитгенине огъуна къыйналгъанды, ыйлыкъгъанды.

Бу залимликди - ыхдырыу, эзиу,
Эталлыкъ тюлме бу джыргъа эжиу!
Насыб сагъайыб келгинчи кёзюу,
"Тёзген төш ашар" - меники тёзюу.

Ёзге, айтханыбызча, Сымайыл тёзген да этгенди, төш ашамагъанлай дуниядан да кетгенди. Уллу поэтни джазгъанларын башсыз-тюбсюз этерге, тонаргъа да уялмагъандыла. Сымайылча адамларын башха халкъла къол аязда джюрютедиле, ёлгенден сора да, сын-сурагъын салыб, музей ачыб, адамла зияратха джюрюрча этедиле. Сымайылны аллында барыбыз да гюнахлыбыз. Халкъым деб, джазгъан затлары басмаланмагъанына, джалгъан дауу юсюнден къурумагъанына, тюзлюк бир къайытмагъанына ол къаллай бир къыйынлашхан болур. Джашына-къызына осият халда айтхан назмусунда ол ачыкъ кёрюнеди.

Джашчыкъгъа
(осият)

Къошум чачылды, сюрююм тюзде,
Бештау барамта - табмайма излеб.
Табханыма да душманым даучу,
Булбул орнуна гугук джырлаучу.

Бештау шаушалса, кюн джылыу алса,
Излеялырча мадарынг болса,

Урланганымы сыйыр ызына, -
Джый сюрюуюмю эсги арбазыма.

Даучу болсала, айтсала джалгъан,
Хатерсиз сёлеш, болма джалынчакъ,
Белгилидиле мени эним, тамгъам,
Халкъ айтырыкъды сен сорууласанг.

Барым батмасын, джогъум чыкъмасын,
Барымы бер да халкъымы сыйла,
Кесингден артха чыртда къалмайын
Болушурукъду санга Суфиля.

Кыйын къадарлы закийлени тизиминдеди Семенланы Сымайыл. Кеси саулукуьда "Бештау шаушалырындан" тюнголген Сымайыл, поэзиягъа къуллукъ этгенин къоймагъанды. Арт кёзюуде джазгъан назмуларында дуниягъа, ёмюрге сагъышы бютюн да тереннге кетеди:

Кюн, батма сен, тилекчиме,
Мадар таб да, джаннганлай тур.
Къарангъны ийме джерге,
Юйле ишле, къалала къур...

...Уруш отну башын кес да.
Аны кючюн кесинге ал.
Сора аны джылыу эт да,
Джер юсюне джангы ёсюм сал.

Бу тизгинле Сымайылны "Кюннге къарай" деген назмусундандыла. Башха назмусунда адамланы дуния малгъа баш атханларына джарсыйды:

Бурун былай халкъ билимге джан ата эд,
Бюгюн а халкъ джан атханды базаргъа.
Ачха келе джюрекни токъ этгенликге,
Тин байлыкъ а джетиб турад азаргъа.

"Нек къыт болгъанды адамлыкъ бизге?" Бу соруу Сымайылны джазгъанларында кёб тюбейди. Дуния мал джырдан, намысдан да онглу бола баргъаны къарт Сымайылгъа кюч тиеди. Биз бусагъатда "уюуну кёзюую" деб белгилеген заманны суратын джырчы кез алы-

бызгъа сюейди. Ол заман "гыл" тюшюрюучюлеге джол ачыб, тынгы-сыз, эсли адамланы уа джолларын кесе эди. Сымайылча "уюуну арбасына" минерге унамагъанлагъа уа, кимден да кыйын эди. "Эртденги дауур" Сымайылны назмусуну аты болса да, ол дауур эртден - ингир къралны къалайында да бара эди.

"Сен кимге керексе бу тюзлюк деу бла?..
Тил байла да, кысыл мюйюшге.
Къалгъан адамлача кърнынгы тойдур да,
Къатышма не сѣзге, не ишге.

Тегерекге къара, халкъ алай джашайды:
Киши тартынмайды, алады.
Ёлмез-къалмаз ишле, табханынгы ташы,
Алалмагъан джалан къалады.

Хоншунг Азрет, майна, маймыйкъ болгъанды,
Басхычлы юйлени салдырыб,
Сен а олтураса бир мадар эталмай,
Юйдегинге джокълукъ къатылыб.

Танг атмайын туруб, олтураса былай.
Джыр этеме дейсе ким билед?..
Къазан асдырмагъан сени ол джырынгдан
Айтчы, юйдегинге не келед?" -

Деб къатын кызады, акъыл юретеди,
Къыджырайды ауур ахсыныб.
Мен а не этейим, джырта билмейд къолум,
Бу худжу къаламгъа джабышыб.

Тюз кыйынынг бла уа къайда аякъ тиреу?..
Урлай билген төрге чыкъгъанды.
Сѣзню, джырны сыйын дуния малны кючю
Тамам аякъ тюбге джыкългъанды.

Сымайылгъа төре джангыз намысы болгъаны себебли, ол сѣзню тюзюн, джангыз да тюзюн айтханды. Бусагъатлагъа дери джашаса эди джырчы, сѣзюне тыйгъыч салынмаз эди, затлары басмагъа урулуб да кѣрюр эди. Алай болса да, Сымайыл, "басмаламайла сора" деб джазгъанын къоярыкъ болса; ол джырчы Сымайыл болалмаз эди. Джазгъан

адам джангызлыкъны сынамай болмайды. Артыкъсыз да, Сымайылча, джазгъаны басмаланнгындан тюнгюлген адам. Аны юсюне юй бийчеси ауушханында, къарт джырчыны кѣлю аман болады.

"Джангызлыкъым - шкогумда джангыз окъ,
Къайры атсам да келиб манга тиерик..."

Ачы къадар туудургъан бу тизгинле бютеудуния лирикада да эм маджалларындан болгъанларына не сѣз.

Джырчыны кѣзюне кетген джылла кѣрюнедиле: таугъа чыкъгъаны, тѣрде тургъаны, артхаракъда иги джора эте джашагъаны. Энди уа:

Ёрлеу бошалды,
Аякъ ашалды.
Тебрѣдим тюшюб,
Санларым юшюб,
Тѣнгереген ташча,
Учхан агъашча.
Аллымда ѳзен -
Къарангы гѣзен.

Джырчыны джашау бла ёлюмню юсюнден сагъышларында ахсыныу, тыхсыу да болур, ѳзге ала акъылманны оюмларыдыла:

Ташлы дуня! Сейир дуня! Ачы дуня!
Джаратаса. Ёсдюресе. Джашнатаса...
Бергенинги кѣбсюнесе, сыйыраса,
Аздыраса, тоздураса, къаушатаса!

Къачан, неден башланнганды сени аллынг,
Къачан, къайда тохтарыкъды сени артынг?
Эй, уллу алам, ким ёталыр сени джырыб.
Ёлюм деген уу палахны башын къырыб?..

Алай а ахыр кюнлеринде да Джырчы кесинден эсе халкъына сагъыш этгенлей тургъанды. Ёмюрден артыкъ заманны Сымайыл терслик бла, къатылыкъ бла джан къазауат эте келгенди.

Эркинликни джолундан джанлаб, НЭПни тунчукъдуруб, Сталин халкъны зор бла колхозлагъа джыйыб тебрегининде, тюзлюк джорукъгъа келишген иш тюлдю деб, халкъгъа кимни ауазы джайылады? - Сымайылны.

Келген төлюле! Келлик төлюле!
Сакълагъыз аны, миндемей энин.
Кьошулгъан къона, къорагъан къайта
Ол бизни халкъгъа ёкюллюк этсин!

Халкъны тили халкъны ёкюлю болургъа керекди. Ана тилибизни байлыгъын, субайлыгъын да ариу кёргюзтген Сымайыл халкъны ёкюлю болгъанлай джашагъанды. Джатхан джери джумшакъ болсун, кенг болсун. Халкъ кесини закий уланын ёмюрде да унутмаз. Къарачай бурунча къраллыгъын табар, энчи Республика да болур, джырчы Сымайылны деу ауазы да бурунча, ёзенлени, тюзлени да толтуруб, Джуртубузгъа къууат салгъанлай турур.

Лайпанланы Б.

*Сымайылны назмуларын джыйыб бизге
берген Джырчыны кызы Семенланы Софияды -
джазыучу, сахначы эмда режиссёр.*

*СЕМЕНЛАНЫ
СЫМАЙЫЛ*

Джырла бла Назмула

Джырчы Сымайыл

10 Чыкъдым кёклеге учунуб, учуб,
10 Мийикден къараб дунияны кёрдюм.
10 Мен эшитмеген таууш кталмады,
10 Джашаугъа "сейир, тамаша", - дедим.

Манга келгенед аллай бир кёзюу:
Джумлай аламгъа айтдым сёзюмю,
Къарачай тилни сыйлы этдирдим,
Къарачай джырны кенгнге эшитдирдим.

Алай не келсин - джазыу буюрду,
Учхан къанатым сыныб къуюлду,
Бош ышанганем джазыу джибине,
Тёнгерев тюшдюм аякъ тюбюне.

Мен - шайтан джелде бурулгъан зыгъыр,
Джазыу тирменде эзилген бюртюк...
Къыйыным - халал, кесим а - харам,
Бырнак этдиле кючлюле тюртюб.

Бир кёл басханым джаб-джангыз бир зат:
"Джырчы Сымайыл" халкъ атагъан ат,
Ёлюб кетсем да ол атым къалыр,
Халкъ ауузунда джырым сакъланыр.

➤ 1900 - 1937 ◀

Минги Тау

Сен кёкге джете мийиксе
Кавказ тауланы ичинде.
Мияла кибик джылтырай,
Къанга бузларынг юсюнгде.

Юсюнгде барды акъ т энунг,
Сен джай да, кыш да киесе.
Кюн бузулургъа тебресе,
Боран этерге сюесе.

Кюн ариу, чууакъ тургъанлай,
Тохтамайды боранынг,
Джай да, кыш да эримейди
Юсюнгдеги бузларынг.

Тегерегингде тогъай отлайла
Алтын мюйюзлю кийикле.
Сени теббенге чыгъыучандыла
Бегекле бла джигитле.

Кийик бууларынг ёкюредиле
Къонгурауланы къакъкъанча,
Джугъутурларынг турушадыла
Атлыла чарсха чабханча.

Къабланларынг, асланларынг
Бугъойларынга кирелле.
Покунларынг, гуждарларынг
Адам джыйыны билелле.

Айюлеринг мурулдайдыла
Шындык чегетни ичинде.
Бёрюлеринг къалкъыйдыла
Къойланы кёре тюшюнде.

Кёк джашнаса сызгыралла
Этеклеринг джел эте...
Менден кючлю джокьду деб,
Кесинг кесинге кёл эте.

Къабланларынг къараб туралла
Беклеге кириб, мынгайыб,
Борсукъларынг, тюкюлеринг
Джууукъ барыргъа уялыб.

Къанкъазларынг къангкъылдайдыла,
Чын тауукъларынг джырлайла.
Къаргъаларынг къаркъ-къуркъ эте,
Мыллык табмайын джылайла.

Кёгюрчюнлеринг джюуюлдейдиле
Кюнюнг джылтыраб къакъкъанлай,
Маралларынг отлайдыла
Гелеу кырдыкга батханлай.

Чыпчыкъларынг, чаукаларынг
Будай ындырны чёблейле.
Арарат бла Казбек тау
Санга тюгел джетмейле.

Уллу къушла санга къонсала
Юйле кибик къарашыб,
Джур текеле джыгъылсала
Сюрюулеринден аджашыб.

Кюз артында турналарынг
Аууб кетелле тенгизге,
Къышха хазыр болугъуз деб,
Эскертиученсе сен бизге.

1
Сенден сора кыйсы тауду
Ариулукъ бла бай болгъан,
Башы кыш болуб, бели джаз болуб,
Этеклеринде джай болгъан?

Минги Тау бла Казбек тау,
Арагъыз ариу джибек ау...
Сен кийиз бёркню агъарта,
Этегинг джашил къатапа.

Сен джулдузлагъа джанаша,
Къалгъанла сенден алаша,
Бир-биригизге къараша,
Къалай сейирсиз, тамаша!

Бузну, къарны джыйычу,
Башынга булут къонуучу,
Тёгерегинге басыныб
Таулула къараб тоймаучу.

Кыш айланы бораныса,
Джай айланы салкыны.
Джумушакълыкъ этмесенг
Инджитириксе халкынгы.

Кесин бегитмей чыкыгъаннга
Башха болмай бир джауса,
Сау дунияны башында
Эм белгили бир тауса.

Махар гарагъа

Къайнаб чыкьгъай сууунгдан
Ичсенг - тишге чабады,
Сени кёре джыл сайын
Бери миллет чыгъады.

Тёгерекде тауларынг
Тюрлю-тюрлю кийиниб,
Нызыланы, назланы
Баласлары ийилиб.

Тёрт джанынгда чегетле
Джашил дарий киелле,
Сакькьулакь кийиклеринг
Аз джыйыдан юркелле.

Тюртюлеринг, дугьумунг
Къаяланы къойнунда,
Сен чыгъаса боркьулдаб
Уллу сууну бойнунда.

Чат сууларынг ёзеннге
Ашыгъышыб энелле,
Хауанг, сууунг, къууатынг
Саннга саулукь берелле.

Къарачайны къойнунда
Тау гарала къошдула,
Алай сени къатынгда
Барысы да бошдула.

Микоян шахаргъа

Шам Къарачайны ара белгиси
Микоян-Шахар тамаша!
Сенде табылад хар излегенинг
Джолунг, орамынг джараша.

Бурун заманда сен бола эдинг
Ташкёпюр элни отлауу.
Арбаланы да былайда эди
Асламысыны тохдауу.

Энди межамла ишленгендиле
Къаты ташладан джонулуб,
Тёгерегинг а деменгилиди
Эки къобан бла къорулуб.

Микоян-Шахар, ой сейир шахар,
Халкъымы ара шахары!
Санга келелле, оноу излейле
Шам Къарачайны къартлары.

Хар бир адамгъа къучакъ кересе
Джюрек джылыуну аямай,
Хар тилекчини ишин этесе
Не кече, не кюн солумай.

Таулула эркин айланадыла
Орамларынга джараша.
Сыйлы джуртуму ара шахары -
Микоян-Шахар - тамаша!

Бал чибинни джыры

Бал чибиним, бал чибиним
Байлыкъ таргад башына,
Бал чибиним, бал чибиним
Болушлукъ этед хоншугъа.

Бал чибиним, бал чибиним
Эртден сайын кетеди,
Арымайын, не талмайын
Отлаб балла этеди.

Бал чибиним, бал чибиним
Белиндеди артмагъы.
Бал чибинни ызлаб барсанг
Чыкъда болур сокъмагъы.

Бал чибиним, бал чибиним
Къыйынындан береди.
Селпи чибин къаууз тутад,
Къагъыбал чибин ёледи.

Селпи чибин бир тюзелсе,
Джылына юч къозлайды...
Къагъыбал чибин онгсузду,
Аны къарыуу болмайды.

Бал четен бек кёб болады
Чырмалмайын тюзелсе,
Бал чибиним ишлеялмайды
Джангур урса, джел келсе.

Чибинчигим айлана барса
Сыртны, къолну танытыр.
Къатылама дегенни да
Кючлю уруб ачытыр.

Бал чибиним, бал чибиним
Эртден сайын кетеди.
Арымайын не талмайын
Татлы балла этеди.

Джарыкъ джыр

Джарыкъ джашауну джырын джырлайыкъ,
Бюгюн джюрекле учуна,
Бу сейир джуртха махдау салайыкъ,
Къалмай джерине, сууна.

Ауругъанлагъа дарман болады
Махар ауушну суулары.
Кюз артында уа ёкюредиле
Ой, доммайлары, буулары!

Джөгетей башы, ой Таллыкъ тюзю,
Кёл Джагъасында къышлыкъла.
Къая ранлары, гыйы бузлары,
Чегет бауурда ышыкъла!...

Ой малларыбыз джайылгъандыла
Кенг джайлыкъланы толтуруб,
Къызларыбыз да ийнек сауалла
Акъ къушла кибик олтуруб.

Мелхум джашаугъа белги болалла
Гелеу кырдыкы джайлыкъла,
Хоншу эллени алгъа иймейди
Учкулан, эшда, байлыкъгъа!

Джарыкъ джашауну джырын джырлайбыз
Бюгюн джюрекле учуна,
Бу сейир джуртха махдау салабыз
Къалмай джерине, сууна.

Будённаны джыры

Сансыз санаусуз а кёреем, алан,
Бу Будённаны аскери,
Ол элибизге уа алай кирген эди
Онглуну, онгсузну эскериб.

Бу буденнаны джигит аскери уа
Бизге тенгликни келтирди,
Буденнаны уа терслиги джокъ эди,
Джатдайны душман ёлтюрдю.

Энди джарым патчах болгъанды дейдиле
Бу Алий улу Умаргъа,
Ой бизни Умар а тыйыншлы эди
Бизни заманлагъа туаргъа.

Джарым патчах а къайдан болуред
Уллу Ленинни сохдасы?
Аны ёмюрюнде да келишмеген эд
Патчахлыкъ бла ортасы.

Салам болсун уллу Ленинге да,
Ол джарлы халкъны суйгенди.
Умар нёгерин а келечи этиб,
Бу джол кесибизге ийгенди.

Джарлы миллет а баш кёлтюрдю дейсе,
Ёхдемлеге джалкъа къайырыб.
Бу Буденнагъа да алай тюбейдиле
Халкъдан башчыла айырыб.

Ой Совет власт бизге келгенлей а,
Артыкълыкъланы тас этди,
Унукъгъанланы оноугъа салыб а
Джарлыны онгсузну баш этди.

1921 дж.

Лишон болмадым

Къошуму бердим колхозгъа,
Урлукъ мюрзеуню - ортагъа...
Ой мындан ары мен да сѣз береме
Энчи мюлкчю болмазгъа.

Ой джангыз терек чегет болалмаз,
Джангыз киши да онгалмаз.
Кеси аллына джашау къурагъан
Ёмюрюнде да къууанмаз.

Да бирден чѣгюч урайыкъ энди
Биз ара мюлкню тѣшюне.
Бырнак этмейин къошугъуз мени
Колхозубузну ишине.

Къара пайтонум - Байкъул улуна!
Энди башчыбыз джюрютсюн.
Болумну сюзюб тюз айыргъанма
Джангы заманны джюрюшюн.

Оноучулары джюрютсюн энди
Къара пайтонум чайкъалыб.
Мен а кирейим бу колхоз ишге
Къары аямай, къадалыб.

Край олимпиадагъа тебрей

Къарачай къызла, къарачай джашла
Саныбыз джюз бла джыйырма.
Олимпиадагъа тебрегенбиз да
Анда болайыкъ айырма.

Хайда - хайт - дейик, бел къатдырайыкъ,
Къарагъан багъа берирча,
Джангылмагъанлай ариу джырлайыкъ
Артха ёч алыб келирча.

Бизге джарыкълыкъ иш берилгенди
Ол ишни керти этейик,
Хар къарагъанны кёлюн кёлтюре,
Ортадан алай кетейик.

Эй, акъ хазырла кёкюрек кере,
Джаннган кямарла бел черте...
Къайтыб келирбиз биз ызыбызгъа
Байракъ да алыб, той эте.

Къарачай къызла, къарачай джашла,
Энди - хайт - дейик, джанайыкъ!
Бизге ышаннган областыбызгъа
Биринчи орун алайыкъ.

Халкъ байрамда

Олимпиада адет болгъанды крайда
Той, оюн эте халкъ джыйылады хар къайдан.

Ары хар миллет кеси оюнун келтиред,
Джыйылгъан халкъгъа кеси болумун билдиред.

Биз чакъырылдыкъ быйыл да ары, оюнга
Да салыб бардыкъ ара сахарны тоюна.

Джулдуз джанганча сахары, юю, орамы
Къызыл къумачда джазылыб эди саламы.

Ариу тизилиб тагъылгъандыла юйлери,
Адамы джарыкъ, кълюнго ала сълзлери.

Биз анда турдукъ, ой оюн эте, той эте,
Къарагъан халкъны бизни адетге юрете.

Бизни тебсеуге харс къагъыла эди кюкюрео,
Бизни джырагъа джюрекле эриб, титиреб.

Эришиуледе кѣб къонакъ бар эд хар къайдан,
Тул-тубан эди халкъ басыннгандан кенг майдан.

Чѣб атылды да биринчи болду Дагъыстан,
Оюн кѣргюздю сейир болурча къарагъан.

Къарачай чыкъды экинчи болуб арагъа,
Сейир этдирди тебсеую бла джырына.

Ючюнчу болуб ортагъа чыкъды Къабарты -
Бир мыдах джыр бла миллетни этди сагъышлы.

Черкес джигитле ат ойнатыуну салдыла,
Айырма болуб сыйлы саугъа да алдыла.

Малкъар джунчуду, алай а белни къатдырыб
Джашлары алды айырма ёчню окъ атыб.

Къумукълула уа, джыджым тартдырыб арагъа,
Аны юсюнде ариу бардыла джангызгъа.

Орус аскер а саф-саф тизилиб аламат,
Джыйылгъан халкъгъа кёргюздю оюн къазауат.

Тегей кёргюзтдю къыз тебсеу бла атышыу,
Терк Башы этди ойнагъан халда тутушуу.

Къарачай къартла Гюргёкъа бла Науруз
Ауузгъа тюшюб махдау алдыла тохдаусуз.

Биринчи ёчню бизге тыйыншлы кёрдюле,
Арагъа алыб кёб сый, махдау да бердиле.

Сора кетер кюн аэропланла учдула,
Кёкден миллетге сейир къагъытла чачдыла.

Ол къагъытлада орус тарх бла джазылыб
Аламат сёзле: "Шохлукъ", "Къарнашлыкъ", "Мамырлыкъ".

Дуня джыйыб ол къагъытланы ала эд,
Джангы жашаугъа кёлюнден багъа сала эд.

Ма алай бла олимпиада бошалды,
Джыйылгъан бары кеси джуртуна атланды.

Биз да къайытдыкъ шам Къарачайгъа къарашыб,
Биринчи саугъа борбайыбызгъа джарашыб.

Тенгими Кавказгъа чакъыра

Минги Тау кѳргенмисе, айтчы, шохум, сен?
Ийнан сора болгъанынга насыбынгдан кем.

Минги Тауну бир кѳрмеген мийиклик билмез,
Махар суудан бир ичмеген сусабын кесмез.

Кел барайыкъ тубан джатхан акъ къаялагъа,
Андан сора тигелейик чегет чатлагъа.

Гелеу кырдык отлаулада малгъа къарайыкъ,
Кююшшоркъа Къобан сууда чачны тарайыкъ.

Танг алада сюрюучюге салам берейик,
Андан озуб ёзен таба, элге келейик...

Сен кѳрюрсе Къарачайны чурумун, тоюн,
Таулу халкъны тау этекде борбайын, боюн.

Бу джерледе мурат толад, тюзелед иннет,
Шохлукъ борчха ажымсызды къарачай миллет.

Кел созма да, джол усталыкъ этейим санга,
Къарачайны берекети джарашыр джаннга!

Чаганы джыры

Джюрюгюз, джашла, чыгъайыкъ
Заман оздурмай сабаннга.
Узакъ болджал къалмагъанды
Хайырын алыр заманнга.

Мюрзеу деген - джан дарман,
Адамны джанын сакълагъан,
Акъыллыны ишиди
Аны таймай джокълагъан.

Джигер джашла ишлейле
Беллерин къаты тартханлай,
Эринчекле чирийле
Джанларындан джатханлай.

Келигиз, чага этейик,
Ойнай, кюле, тизилиб.
Эринчекле къалсынла
Арабыздан юзюлюб.

Джюрюгюз, джашла, барайыкъ
Зыраф иймей заманны,
Барыбыз бирден къадалыб
Ариулайыкъ сабанны.

Чалкыгъа чыкыган кюн

Хайда, джашла, туругъуз,
Бирден чалкы чалайыкъ!
Бу кышлыкны джашил тюгюн
Ариу джюлюб алайыкъ.

Вусагъатда эринмесек
Къачда, кышда солурбуз,
Джашил хансны бичен этсек
Май борбайлы болурбуз.

Кенг джайлыкны хане ёзеге
Кыш сют болуб куюлур,
Джибек кирик гелеу кырдык
Согъум болуб союлур.

Хайда, джашла, туругъуз
Бирден чалкы чалайыкъ.
Бу кюнбетни джашил тюгюн
Къалдырмайын алайыкъ.

Патимат

Хырхалада субай Патимат
Олтура бардыкъ къараша.
Бизни аллыбызгъа алай чыкъгъаненг
Кийген кийиминг джараша.

Чериуанча чилле джаулугъунг
Чачагъы токъмакъ тьююлюб,
Келишалмасакъ абзырарчама
Насыб дегенден тюнгюлюб.

Чериуанча чилле джаулугъунг,
Табанларынгдан къаз ёте,
Джукъ сездирмейин нек тынгылайса
Умутларымы аз эте?

Къанджалбаш юле ишлетдим, алан,
Терезе къабла салдырыб.
Излейме дей да, керексе дей да,
Таб къойдум къылыкъ алдырыб.

Келечи Наныкъ иш баджармайды
Тюз кесим салыб бармасам,
Бу халкъ не айтыр, ийнар, джыр этиб,
Патимат, сени алмасам?

Хар кёргенине бир джыр этед деб,
Гурушханг манга джетгенди.
Ийнан, суюмеген иш этиб санга
Мени сёзюмю этгенди.

Чериуанча чилле джаулугъунг
Эки къанаты чох болуб,
Узакъ ёмюрню алай джашарбыз
Бир-бирибиз бла шох болуб.

Мен Семенланы сары Сымайыл,
Сен Хырхаланы Патима...
Хей, кысхааккылык этесе дейме
Келечи кыймай кыатынга.

Кыалаханлада минг кезлю оймак,
Аны Хырхалары туталла.
Ийнеден ийнек этген кюллары
Деб манга хапар айталла.

Окыа тигиучю саяу кюлларын
Кыурч ийнелени чий этер.
Бу мени кибик кыургаккысезню да
Кечеден кюннге юй этер.

Бир-бирибизге джарашырыккыбыз
Схарлагыа тыйын салгынлай.
Бошбоюнлугум кетиб кыаллыккыды
Патимат сени алгынлай.

Хурджунумда уа кексюл кюлджаулык
Анга окыа оюу тигерсе.
Мен - кыызгын темир, сен - чемер уста
Кыайры сюйсенг да бюгерсе.

◆ 1937 - 1957 ◆

Зорлукъну джыры

Эки джашы бар эд Таубийни
Апенди бла камунис.
Эй бир-бирине этди аланы
Сталин деген Ибилис.

Сёзю сыйдамды, оноуу терсди,
Иши уа халкълагъа ташады.
Эй бизге этерни этгенди энди -
Онглу-онглубуздан бошады.

Бал таракъланы балларын эмиб,
Балауузларын тутдурду.
Эй, Алий улу Умарны джойду,
Сейитни джерге джутдурду.

Ажымлы болуб айырылдыла
Ала миллетни джолундан...
Эй, джарыкъ кюнюм къарангы болду,
Джукъ а келмейди къолумдан.

Къычырыкъ этиб не эталайыкъ
Ауузларыбыз байланыб...
Хар атлам сайын тахсачы барды
Кёз-къулакъ болуб, сагъайыб.

Эй, Эресейге төре болалмад
Сталин деген урия.
Шыкъыртсыз атлай, тауушсуз сарнай
Къарангы болду дуния.

* * *

Артымда джылан,
Алымда - макъа...
Къоян болгъанма
Мен къоркъа-къоркъа.

Бутумда кишен,
Башымда - джюген.
Джегеди, минеди
Минерге суйген...

Къайдады революция?

Чыкъгъанды алгъа экибетлилик,
Аны онг джанына - алдау, ётюрюк.
Тил этиу болду джашаугъа тамал,
Табмайды тюзлюк кёрюнюр амал.

Хар джерде зорлукъ тюзлюкге такъмакъ,
Оноучу болгъан - къай ары чакъмакъ,
Акъыл юретген - кеси кысхакъыл,
Онгсузну халы кюн-кюнден такъыр.

Онгсузну халы онглогъа кюлкю...
Талауул болду къралны мюлкю:
Ишлемегенле алсала хакъны
Къаны бузулад урунган халкъны.

Бу затла былай барлыкъ болсала,
Сатлыкъла орун алыб турсала,
Халкъ бош сормайды, ачыуун тыя,
Нек этилгенд деб, революция?

* * *

Юйюмю, малымы алдыла,
Джокъду аллымда тауугъум.
Колхоз уу джетген джашауда
Къайдан да болсун зауугъунг.

* * *

Сталин деген чууутлу
Джашауубузну кьурутду.
Тиллерибизни чалдырды,
Кесине махдау салдырды.

Махдау салалгъан - төргеди,
Салалмагъан а - кёргеди.
Джан татлы - мен да айтама,
Арта тобагъа кьайытама.

***

Эчкиге гаккы табдыргъан,
Тауукъгъа бышлакъ сыхъдыргъан,
Джылкъыдан джюнде кыркъдыргъан,
Къойлагъа оноу тутдургъан
Сталинибиз джашасын!

Ленин бла тюзлюк

Джашауну чекдик, джашауну сюздюк:
Ленин келгинчи джокъ эди тюзлюк,
Ленин келгенинде да - кёрдюк эм сездик -
Биз умут этгенча болмады тюзлюк.

Ленин кетгенлей а болуб илгизлик
Кесин зорлукъгъа хорлатды тюзлюк.
Зорда марда джокъ - бизники тёзюу...
Китабла айтхан келир бир кёзюу.

Межгитни кюю

Оноучула сёзню сыйдам сёлешелле,
Джетдире-джетдире сюрмени.
Межгитни чачдыла, къангаларын элтиб
Ишледиле джангы тюрмени.

Апендини тутуб, сюрюб алыб барыб
Ол джангы тюрмеге салдыла.
Бир джанындан ачыу, бир джанындан чачыу -
Адамла тентиреб къалдыла.

Апендини айыбын кърал биле болур,
Андан бизге не зат джетгенди.
Терсди, ким эсе да, межгитни чачдыргъан,
Межгит юй не хата этгенди?

Бир къауумла чыртда акъыл этмейле
Ач боллукъбуз деб, бир тойсала...
Шо не боллукъ эди, аны чачыб атмай,
Кирит салыб турма къойсала?

Къарачай таугъа

Къанатлыла межам салгъан мийikleде,
Джез чабакъла джаратылгъан кек кекледе,
Алтын, кюмюш, накъутналмаз джашыргъанса,
Емюрюнгю байлыкъ сакълаб ашыргъанса.

Бюгюн санга джигит джашла келедиле,
Кийик кирмез къаялагъа минедиле,
Таш ёзекден къоргъашынла аладыла,
Таш санында къара темир табадыла.

Хар джеринги джараулусу кючленеди,
Кече, кюн да тохтамайын ишленеди,
Ётгюр джашла сени элек этедиле,
Хазна излей тамырынгы кеседиле.

Къарачайны баш кириши - Минги Тау,
Этегине тартылыбды джибек ау...
Ой бу джерни биз билебиз багъасын,
Аны ючюн къоруулайбыз хаазнасын!

Къобанларынг тенгиадиле, теркдиле,
Ёзенлеринг къаяладан бекдиле,
Къууандырад бу байлыкъдан толгъанынг,
Джаш къралгъа былай керек болгъанынг.

Алай сени бу къазыудан къазыб барсакъ,
Къуру - бер - деб, сени каман чучхуб турсакъ,
Тутармыса, дертли болмай, кёл къалдырмай,
Къарачайны ёшюнюнде абындырмай?

Мыдах кюн

Сен темир аугъа тюшген къанатлы,
Джукъунуб тюгюнг, тюшюб къанатынг...
Мени халым да ушайды санга,
Джашау аямай тийгенди джаннга.

Санау кюнлени бюгюн да бири,
Ётюр барады мени ёмюрюм.
Алыб келгени: артыкълыкъ, бушуу,
Кёргеним зорлукъ, джашауум къуу-шуу.

Кюнде кюнюм да ётеди былай,
Умут ёледи джашауну сынай...
Чапыракъдан да ётмейди сёзюм,
Сингиралмайма... Джетмейди тёзюм!..

Ийнаны ёлдю, кертилик келди!
Джашау адамны джаныуар этди,
Джокъ эсе азаунг, не аман тишинг
Аллына барлыкъ тюлдю бир ишинг.

Уста тюл эсенг сен ётюрюкге,
Джюрютмей эсенг махдау-хыликге -
Акъыллы эсенг да джокъ сенде болум,
Алаллыкъ тюлсе джашауда орун.

Сынау кюнлени бюгюн да бири,
Былайлай барлыкъ эсе ёмюрюм,
Кереги джокъду тамбланы манга,
Бошалсын ёмюр - разыма анга...

Кёчкюнчюлюк кюнюмде

Сейир дуния, джаннган джудуз,
Тийген кюн,
Барысы да бизники эд
Кёчкюнчюн.
Джюрюте эк иги умутла,
Адетле,
Талпына эк джашау деген
Джандетге.

Энди кьадар бизге сыртын
Бургьанды,
Хыны джазыу сыйрат кепюр
Кьургьанды,
Ачы буйрукь Москвадан
Келгенди,
Сабий, кьарт да аякь юсге
Миннгенди.

Умут уллу, насыб дыккы
Халкьыма,
"Бандит", "кадет" атадыла
Атына,
Бюгюн бизге махдау да джокь,
Сый да джокь,
Бюгюн бизге азыкь да джокь,
Юй да джокь.

Ата джуртдан кьысдадыла -
Джурт да джокь,
Игиликден умут этиу
Энди джокь,
Вагонлада ышармайбыз,
Кюлмейбиз,
Кьырлыкьмылла-кьаллыкьмылла
Билмейбиз.

Къайры элтелле? - сѐлеширге
Онгунг джокъ,
Кимге соргъун? Тюзюн билген
Киши джокъ.
Бир тенгизге тѣгюллюксюз
Дейдиле,
Бир Къытайгъа берилликсиз
Дейдиле.

Ёлгенлени джашырмайын
Болмайды,
Милисала атдырмайын
Къоймайла,
Кѣр къазаргъа, асыраргъа
Заман джокъ,
Ёлюгюнгю ташла да кет,
Амал джокъ.

Бир ёлюкню тюшюрдюле
Вагондан,
Кюрешелле къабыр чунгур
Этерге,
Къычырады машинаны
Бугъасы...
Буйрукъ болду алай къоюб
Кетерге.

Адамланы тюшюрмейин
Тыйдыла,
Тюшгенлени ызларына
Джыйдыла,
Мурдар бугъа ашыгъады
Тебрерге,
Эки кызы унамайла
Минерге.

Герохладан кьоргъашынла
Чыкъдыла,
Экисин да джерге-джерге
Джыкъдыла.
Бугъа кетди, джангыз ёлюк
Юч болду,
Бу артыкълыкъ джюр клеге
Кюч болду.

Джаханимге ёрет инлей
Кирдик деб,
Сарнайдыла тиширыула
Сарында,
Кърал бизге берген иги
Затларын
Къусдургъанды бирин кьоймай
Барын да.

Ызыбыздан таула сарын
Салдыла,
Малларыбыз худжу-худжу
Къалдыла,
Итлерибиз узун созуб
Улулла,
Къарачайда къаллай элле
Къурулла.

Бетсиз заман, нек этесе
Залимлик?
Нек болгъанды бизни бла
Аранг тик?
Кимди сени оноунгу
Джюрютген?
Онгуз халкъны къанын ич деб,
Юретген?

Джахил шашса элтедиле
Моллагъа,
Ашыкъ чыгъыб анга элтген
Джоллагъа,
Молла шашса барыр джери
Болмайды,
Терс, тюзме деб, ол эсине
Алмайды.

Базыб анга акъыл берир бир джан
Джокъ,
Джангылдынг деб, ойлашдырыр
Адам джокъ,
Эй, тамада суюгенича
Этгенди,
Ачы буйрукъ къол салыныб
Битгенди.

Ким билсин, бу джарлы халкъны
Насыбы
Юзюлмейин тутуб къаллыкъ
Эсе уа?..
Ким билсин, бу баргъан джерин
Табсыныб,
Джан кечинмек баджараллыкъ
Эсе уа?

Джарлы халкъым, къатдыр энди
Белинги,
Джоюлдум деб, такъыр этме
Кёлюнгю,
Ёлген эшек джаллыдан
Къоркъмайды,
Сен да къоркъма, джууукъ къойма
Ёлюмню.

Ачыулу сёз

Артыкылыкылагы джюрегим джарсыб,
Ауур сагышла башымы басыб,
Кетиб барама - кюнюм - барамта...
Тёгерегимден хар ким таш ата.

Къуру кесим тюл, менича кёбле,
Джукъгы саналмай бирер кёлекге,
Залимлик азау джаргъан бу заман,
Къурутуб барад миллетни тамам.

Ой джарлы халкъым, учхун-кёбелек!
Ким этди сени джерингден ирэк?
Къайры келгенсе тауунгдан эниб?
Палах юсюне палах кёлтюрюб?

Тутулгъан да сен, джутулгъан да сен.
Къууулгъан да сен, тоналгъан да сен,
Кёргенинг зорлукъ, чегеринг азаб,
Кёзюнгде ауунг, аягынг тузакъ.

Къайда къалдыла ырысхынг, мюлкюнг?..
Санларынг тюшюб, джюрегинг - кюлтюм...
Кюч табармыса аякъ тирерге?
Джол табармыса артха келирге?

Тюзлюк тутмакъда, насыб тубанда,
Онглу сёлешмейд онгсузну джакълаб.
Биз, суудан къумгъа тюшген чабакъла,
Солуу джетмейин джерни тырнакълаб.

Къатдыр кесинги, ой джарлы миллет!
Этейик къумда джашау кечинмек.
Боюнхасына джекгенди къадар
Аны тартмайын джокъду бир мадар.

Кюу

Къарамыйыкъ Къарачайны къанын иче,
Джарыкъ кюнюбюзню этди къара кече,
Бушуу, къайгы бары бирден бизге кече...
Баш келтюрюб къарамайды Къарачайым.
Юйюбюзден къысдалла
Энди юйюбюз джокъ.
Элибизден къысдалла
Элибиз да джокъ.

Джашауубуз джашау тюлдю джаннган отду,
Хар кюнюбюз кюн тюлдю, учхан окъду.
Бюгюнлюкде насыб кёрген бир джан джокъду...
Баш келтюрюб къарамайды Къарачайым.
Динибизни алдыла
Энди дин да джокъ.
Джуртубузну алдыла
Энди джурт да джокъ.

Умут чагы джюрекледе бир чакъмаса,
Къарлы таргъа салыб барыр кюн чыкъмаса,
Тюзлюк туруб бу зорлукъну бир джыкъмаса
Баш келтюрюб къараялмаз Къарачайым.
Бу дуняны кенгинде
Бизге ышыкъ джокъ.
Къарачай аты болган
Энди халкъ да джокъ.

*Ёмюрге Азияда къалыргъа буюргъан указ би
къарачай миллетни шагъырей этген кюн.*

* * *

Тынгылайма-таууш келед кюнбатхандан -
Гюрюлдейле Минги Тауну бугъойлары,
Чакъыралла тансыкъ болуб Къарачайны,
Тирилелле адамланы борбайлары.

Тынгылайма, таууш келед кюнбатхандан:
Шоркъулдайла кёк къобанны шоркъалары,
Чакъыралла тансыкъ болуб Къарачайны...
Титирейле адамланы аркъалары.

Тынгылайма: таууш келед кюнбатхандан:
Шууулдайла Махар тауну тереклери,
Чакъыралла тансыкъ болуб Къарачайны...
Учуналла адамланы джюреклери.

Эшитилелле тюше, тюнде ол тауушла,
Сан - мындады, джан - андады, андад эсим...
Керти болур, эшда, халкъда джюрюген сёз,
Тансыкъ болуб излейд - деген - джер иесин.

Болат кышчуда

Кырайма - кырмайды кыжюм,
Тилейме - йтмейды сёжюм,
Факырама, оллахий лязим...
Аллахым, бер манга тёжюм!

Кёл джарыб керилмейд кышым,
Татыусуз ашагъан ашым,
Замансыз агъаргъанд башым,
Тайгъанды босагъа ташым.

Тайгъакъды, кёк бузду джолум,
Таяна талгъанды кыолум,
Ачыудан азгъанды онгум,
Кетгенди алгъыннгы болум.

Алчылыкъ алгъанды джалкыау,
Бетсизни кёлтюрдю махдау,
Кертини хорлады алдау,
Кыалгъанды игилик сакылау.

Джунчуйма, джокъду керегим,
Чакымайды, кыууду терегим,
Джарымайд энди джюрегим,
Аллахым, бер манга тёжюм!

Базар кюн

Къараб турама Джамбул базаргъа,
Кёлом джетибди тамам азаргъа,
Джарлы къарачай нек келди бери,
Талауул болуб рысхысы, джери?

Хар бири бирер дыгалас этиб,
Сатыу этелле джазыкълыкъ джетиб...
Мен да тилейме алагъа къарай -
Я, Аллах, сен бер бу халкъгъа къолай.

Мен да быланы ичинде бири,
Джума къылама межгитге джюрюб.
Кимсе деб, бир да сормайды киши.
Къарачайлыма - олду бедишим.

Бир кюн комендант межгитге кириб,
Тутханед мени арадан тинтиб.
Онкюнлюк азаб салгъанед... тюрме...
Сан эзилгенед болмайын хурмет.

Атам Меккяда, къарт атам да анда,
Джарлы анам эсе - къазакъ къабырда.
Бери келгенбиз, не сый? Не багъа?
Кимге керекбиз биз Казахстанда?

Эшит, аллахым, тилек сёзюмю,
Къызгъанма бизден насыб кёзюню!
Къайтыу насыбны бер къартха, джашха,
Тюк чыгъар кибикиб тёнгереген ташха!

Артыкълыкъланы кёресе кесинг,
Эт деб, эркинлик бересе кесинг,
Кёре тураса зарауатлыкъланы...
Инджитме энди бу джарлы халкъны.

Терсни терслигин, тюзню тюзлюгюн
Бер, кыйтар халкъны кьалгъан юзюгюн.
Къарачайлыгъа табдыр тыбырын...
Къойма бу джерде аны къабырын!..

Нек джашайма?

Биреу ауруса дагыны болмай,
Болушлукъ керек болду эсе анга -
Олсагыт джетиб билек болмасам
Адамса дерге болурму манга?

Не бир ач адам къараб тургъанлай,
Аш ашай эсем теджемей анга -
Кимме мен сора? Ма ол халиде
Адамса дерге болурму манга?

Борбай бар бола, джюрек тар эсе,
Къайгырмай эсем къыйналгъанлагъа,
Мен нек джашайма? Кимге керекме?
Адамса дерге болурму манга?

КЮНЮМ

Чууакъ болду, джылы болду
Кюнортагъа дери кюнюм.
Сора кирди да булутха
Кёргюзтмеди манга кёзюн.

Мен къарайма бойнум ауруй,
Кёкню джабхан булутума.
Аллах мени джетдирмеди
Келир деген умутума.

Уллу къойну тюшю болду:
Чарс, къарангы, тубан, сууукъ.
Кюн кёрюрме деген умут
Джоламады бир да джууукъ.

Аллах бирди! Ийнанама
Атам, анам тутхан диннге!
Ол булутну къара бояб
Такъгъан болур душман кюннге.

Экиндими оздурмайым,
Ашхам келед аны ызындан.
Мен тюнгюлдюм кюндюз кюнден,
Кече - насыб джулдузумдан.

Къол тирменни хапары

Ташдан къол тирменле этиб кюрешеме,
Олду юйдегими мадары.
Алкъын кѣб кюнлени сындырлыкъды, Тейри,
Джарлы халкъны ачы къадары.

Таш тирменни алыб мен базаргъа чыкъдым
Дунгановка элни бетине.
"Сымайыл, сенмисе?" - деб хар къарачайлы
Мыдах-мыдах болуб кетдиле.

Не этейик, ким да бирер мадар этед,
Джан сакълауну азды сайламы.
Эй, мугурлукъ сингмей, алай къалай къалсын
Къарачайны джарыкъ къарамы?..

Онглу онгсуз болду, сыйлы сыйсыз болду,
Кеб салынды бизге бичилиб...
Джырым тутмакъдады, атым батмакъдады
Мискин болдум джюрек инджилиб.

Джамбулда

Тартама - кесмейди чалкъым,
Батханды - чыкъмайды халкъым,
Иги бла айтмайла атын,
Билмейме не болур артын.

Окъуйла законну шартын,
Бичелле халкъыма тар къын,
Айталла уял, тын, тартын...
Билмейме не болур артын.

Джюрегим болгъанды салкъын,
Бушуулума, мени сартын,
Къууанч келирми бир джартын?
Билмейме не болур артын.

Тюшмейди кишени алкъын
Халкъымы джашын эм къартын,
Къаздым къайгъыны къат-къатын...
Билмейме не болур артын.

Сынайма хар кимни къартын,
Халкъымы халиси алтын,
Сакълайма Джамбулну къатын...
Билмейме не болур артын.

Сюймейме дуняны затын,
Дуня мал законнга сапын,
Мыдахды сабий, къыз, къатын...
Билмейме не болур артын.

Бушуугъа бёленнген элим,
Бош къалды ой туугъан джерим,
Саулукъда къазылды кёрюм...
Бир кёлтюрюлмейди кёлюм.

Джашлыкъда бююлген белим,
Хар кюнде тегюлген терим
Мени нек унутду бу ёлюм?
Бир келтюрюлмейди келюм.

Тиши-башы ышармай келин,
Бичгенча эрине кебин,
Мыдахлыкъ бездириб эсин...
Бир келтюрюлмейди келюм.

Мутхузду, мыдахды кегюм,
Бир шок атымды чегим,
Чыкъмазгъа болгъанды бегим...
Бир келтюрюлмейди келюм.

Къууаныб ышармай эрин,
Законну бегинден бегин...
Джабышыб тутханды джелим...
Бир келтюрюлмейди келюм.

Табмайма муну бир эбин,
Къууанад душманым-джегим,
Сындырыб сызгырад джелим...
Бир келтюрюлмейди келюм.

Сен, насыб, аллынга тебин,
Айтдырма халкъыма сегюм,
Кес джолун зорлукъну, керюн,
Келтюрюлюр ючюн келюм.

Тартама кесмейди чалкъым,
Батханды, чыкъмайды халкъым,
Иги бла айтмайла атын,
Билмейме не болур артын.

1944 дж. Казахстан

Къара парийге

Нечик эрши улуйса
Къара парий, сен;
Джзыкъсыныб тынгылайма
Улууунга мен.
Кёб артыкълыкъ кёрген кибик
Такъыр къарамынг,
Джалгъан таякъ кёлтюргенча
Тюшюб санларынг.

Айтчы кимди сени ургъан,
Джакъ болайым мен.
Кимди санга сынджыр салгъан
Бошламайын кенг?...
Тузакълыкъны кёлтюрмеген
Олду ачыуунг.
Баш бошлукъгъа термилгенинг
Олду джарсыуунг.

Эй, джарлы джан, тынгылайма
Улугъанынга,
Шагъатма мен насыб кюнден
Сууугъанынга,
Аны ючюн кече сайын
Сынсыйса былай,
Эшда чыдам тауусханса,
Терсликге чыдай.

Ангылайма къара парий,
Сени халынгы,
Ёз джюрегим сынчыгъанча,
Улугъанынгы.
Сени кибик мен да мугур,
Бугъоу салыныб,
Сени кибик мен да бир джан,
Онгум алыныб...

Джер суратха къарай

Гитче джашчыкъ джер сурат бла ойнайды.
Аны буруб сейир болуб къарайды.
Бир тохтатыб бармагъы бла тюртеди.
Бир - башы бла урур халда марайды,
Бир симсиреб оюуна къарайды,
Бир кюледи джер суратны къучакълаб...
Халкъ къарайды аны кёзден ийнакълаб.

Эй балачыкъ, чыкъча, таза сыфатынг,
Джокъду сени оюнчакъдан хапарынг,
Ол джерди деб, алкъын акъыл этмейсе,
Аны юсюнде болгъан затны билмейсе.
Зарлыкъ, сатлыкъ, тил джюрютюу, тенгин атыу,
Ауруу кючу, уруш заран, ёлюм ачыу,
Ашхы, аман, тазаджюрек, келепен -
Бары джашайд ма бу джерде болуб тенг.

Аякълана, аякъ тирей, эсинг къата,
Сен къарарса тегерекге, кёз ау ата...
Эшитирсе сен онгсузну джылагъанын,
Ана, бала бир-бирине таралгъанын.
Кёлюнг сынар терсликлени кёре-кёре,
Джюрек азар хар тайгъаннга джылау бере...
Ол заманда ма бу тукъум ойнамазса,
Ма бу джерге былай джарыкъ къарамазса.

Тилек

Бу дуниям садакъ учхан төрелей,
Ётген кюнүм джаныб кетген ёртенлей,
Аз ёмюрюм кьонакълыкьгъа келгенлей,
Этген ишим - тенгизге таш кетгенлей.

Ой, кюн десем - мен джеталмаз узакьда,
Ой, джер десем - аякъ тьубде, тузакьда,
Халкъым десем - кёчюуюлде, ачлыкьда...
Бер, аллахым, джашар кибиб кьарьуну!

Анам

Ата деген Минги Таугъа миннгенлей,
Ана деген дарий, дамха кийгенлей,
Кюнюм батды джарлы анам ёлгенлей,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Билмегенлей кёчюрюрге бардыла,
Сормагъанлай машинагъа салдыла,
Эки джашынг эки джерде къалдыла
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Кимле чачдыла Семенлада къалангы,
Кимге айтайым джюрегимде джарамы,
Къайда къойдум акъ сют берген анамы?
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Ой Къарачай къуш тюгюнлей чачылды,
Бар палахны башы бери ачылды,
Джарлы миллет Азиягъа атылды...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Ата деген ашхы ишге талпытхан,
Ана деген кёкню, джерни танытхан...
Ёлюм деген хар джюрекни ачитхан...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Ата деген ёмюр юйню ачхычы,
Ана деген джашауунгу басхычы,
Ёлюм деген джашагъанны ачысы
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Ата деген накъут-налмаз къалады,
Ана деген джанынга джан салады,
Ол джашауну бир насыблы табады,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Тогъуз айны ау тубюнде кѣлтюрдюнг,
Къайын ата, къайын ана къолунда,
Кече-кюн да гѣзет этген джолунда,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Эки джылны акъ сютюнгю ичирдинг,
Ёшюнюнгю тѣшек этиб ёсдюрдюнг,
Алай-эте талай джылгъа джетдирдинг,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Отха иймей, суугъа иймей сакъладынг,
Юй кѣгюрчюн къанатларын джабханча,
Белляуунгда сени алгъыш сѣзлеринг -
Джанкъылыгъдан нюр таякъла къакъгъанча.

Кѣк памилден кѣлек, кѣнчек этгененг,
Къаназирден къабдал этиб кийдирдинг,
Эркелете хар адамгъа сюдюрдюнг...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Джети джылда окъуу-билим алдырдынг,
Ишлей-ишлей санларынгы талдырдынг,
Джашачы деб, тоханала салдырдынг
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Таугъа чыкъсам, таш аджалдан титиреб,
Малгъа кетсем, садакъала кѣлтюрюб,
Бушуу, къайгъы джюрегинге келтириб...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Элден энчи ат атаенг атыма...
Джанауалда мен болмадым къатында,
Джаш тюрсюнюнг агъармагъан чачынгда...
Джулдуз атлы, балдан татлы ой анам!

Къулагыма сууукъ салах тартылды,
Джулдуз ананг ёлгенди деб, айтылды,
Джюрегиме джюрек ауруу къатылды...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Къайда къалды харекетинг, малларынг,
Ишлей-ишлей талчыкъмагъан санларынг,
Джюню джибек этген алтын къолларынг?
Джулдуз атлы, балдан татлы ой анам!

Атам эсе Бейтуллахда ёлюбдю,
Анам эсе, бир мусафир шейитди,
Нек джылайма кимден да не келликди?
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Джыллыкъ джолдан келир эдим кёрюрге,
Санга, анам, олджан салам берирге,
Разылыгъынгы алыб ёлюрге
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Къарачайда къабырынгы табсам эд,
Зияратха Азиягъа бармазем,
Былай болуб къаллыгъымы мен билсем,
Джан бермейин айырылыб къалмазем.

Бу дунягъа туумай къалгъан мен болсам
Сени ёлген ачыуунгу билмезем,
Къазакъ элде къабырынгы кёрмезем...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Кёр узакъды, тура-тура безерсе,
Улуу аллахны буйругъуна тёзерсе,
Махшар кюнде, ой балам деб, излерсе,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Кюн садакъя мени санга беририм,
Аллах айтса, махшар кюндю кёрююм,
Къзакъ элде къалды, хариб, ёлююнг
Джудуз атлы, балдан татлы, ой анам!

Кече ёмюрюм бир къарангы тёбеди,
Кюн ёмюрюм джюзюб кетген кемеди,
Ёлюм деген хар адамгъя тёреди
Джудуз атлы, балдан татлы ой анам!

Айгъа къарай

Ай, сен кѣкню мийигинде тамадаса,
Кѣбню кѣре дуниялада айланаса,
Шагъатса сен кѣб тѣлюню кетгенине,
Ургъан джеллей ъмюрлени ѳтгенине.

Ашхы, аман, къууанч, бушуу, джашау, ѳлюм...
Барына да джарыкъ бердинг, барын кѣрдюнг...
Алай бетинг тюрленмейди, азаймайды,
Нюр келбетинг кемеймейди, таркъаймайды.

Джылагъанны кѣре туруб, джыламайын,
Къарыусузну ѳрге туруб джакъламайын,
Унукъгъаннга кѣл табдырыр мадар ѳтмей,
Сен къошулуб бир палах да джерден кетмей...

Не ючюндю джашагъанынг, джарыгъанынг,
Кече сайын башыбыздан къарагъанынг,
Сууукъ къарай дженгил баргъан кюнлерине,
Нек тураса миллетлени кѣзлеринде?...

Джаз

Кюн тиеди, төгерекни джарыта,
Къанатлыланы джыргъа, оюннга тарта...
Кёзюм къарайд табигъатны хатына...
Термилеме джеталмазлыкъ затыма.

Къанатлыча кёксюл кёкде учалсам,
Джарлы халкъгъа тюзлюк излей кетерем.
Эй, халкъ чекген къыйынлыкъны айталсам,
Бу дуньяда муратыма джетерем.

Къыйын заманда

Ауур джукъугъа синггенча кёзюм,
Болумсуз, онгсуз сёлешген сёзюм.
Абына, сюрюне бу баргъан ёмюр,
Эй, Аллах, неди энди мен кёрюр?

Атыл делле да - халкъым атылды,
Чачыл делле да - мюлкю чачылды,
Адаргы эркинлиги, джери да сыйырылды,
Хар къыйынлыкъ да бизге къуюлду.

Джетген уланы къазауат отда,
Къалгъан уланы бу къумлу джуртда,
Къарачай тилни къазакъгъа бура,
Дыгалас этиб кесин алдыра.

Ачыу кючлебди кёкюреклени,
Палах къатдырды тюз джюреклени,
Хар ёлгенибиз джерин кюсейди,
Хар джаны болгъан джуртун излейди.

Къолум, къалтырай, къалам тутады,
Онгдан солуна сёзле тартады,
Ол сёзле ёсе тизгин болурла,
Тизгинле тола, назму къурурла.

Ол назму бизге шагъатлыкъ этер,
Бизден керти сёз къралгъа джетер,
Махшар кюн кибик аллай кюн келир,
Бу таза халкъгъа баш бошлукъ берир.

Бюгюн а джукъу басханча кёзюм,
Джансызды, ётмейд сёлешген сёзюм...
Кавказ бла миллет - джан бла тёнгек,
Ала бирлешмей тембез бу джюрек!...

1948 дж., Къазахстан

Къайтайыкъ

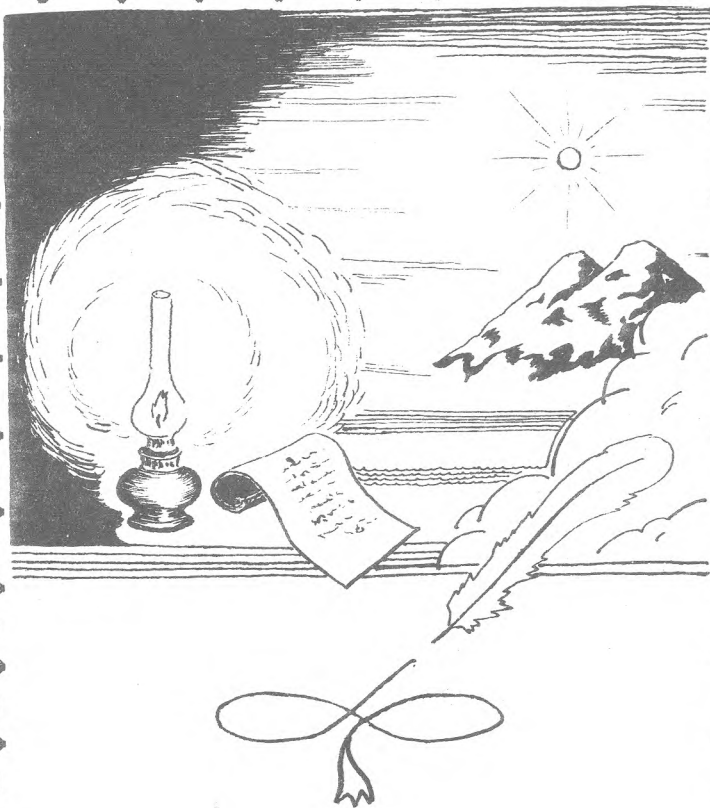
Орта Азия... Эсги тыбыр, уллу эшик...
Беш къарнашны туууб джашагъан джери!
Миллетлени къанлы джауу Берия
Алыб келиб тѣкгенед бизни бери.

Онтерт джылны джашау бизни сынады,
Болумубуз ишибизден танылды.
Сынау джылла кюреш бла ѳтдюле -
Энди артха къайытыр мадар табылды.

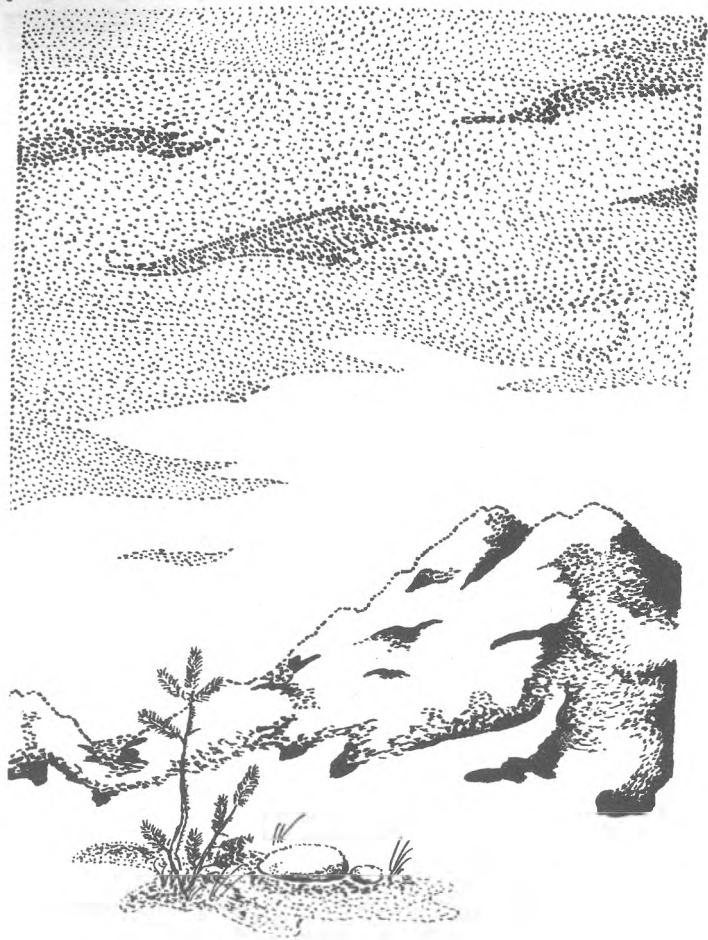
Да, къайытайыкъ, ашхы тенгле, энди биз,
Миллетибиз туууб ѳсген таулагъа.
Ёлгенлеге олджан салам берейик,
Тилек этиб джол тутарыкъ саулагъа.

Орта Азия - бизни тургъан элибиз!
Тау Къарачай бизни туугъан джерибиз!
Тургъан элинг - дарий кибик бир айбат,
Туугъан джеринг - джан сакълагъан керамат.

Къарнаш халкъла, сау къалыгъыз, кетебиз,
Туз гырджынны бизге халал этигиз.
Биз да барыб анда къазыкъ урайыкъ,
Сиз да мында муратыгъызгъа джетигиз!

➤ 1957 - 1981 ◀

Къайтхан кюн халкъыма

Онтөрт джылны джер тырнакълаб джашагъан,
Джыламукъ бла гырджынны тенг ашагъан,
Сарнайса сен тау джуртунгу ийнакълай,
Джарлы халкъым, ой джаралы Къарачай!

Адамларынг Азияда къалдыла,
Джюреклеге кетмез аууруу салдыла,
Къабырларынг къум тюзледе сынсызлай,
Уланларынг къазауатда ызсызлай.

Ол джыллада джан бергенле къайтмазла,
Тауларына тансыкъ салам айтмазла,
Махар суудан бауурланыб ичмезле,
Саула этген бу кюулени эшитмезле.

Ол джылланы къан ызлары кеберле,
Аллах айтса, уланларынг джетерле,
Сен джырларса тауларынгда алгынлай,
Джарлы халкъым, ой джаралы Къарачай!

Ёлгенинге джаннет юйню багъышлай,
Сауларынгы джашау джолгъа алгыншлай,
Мен айтханча джыламугъунг джылтырай,
Айт орайда, ой джаралы Къарачай!

Сымайыл къайытды джерине

Мен Семенланы Семенме дейме,
Чыдамым бла эменме.
Бек ашыкъ болуб, бек тансыкъ болуб,
Шам Къарачайгъа келгенме.

Сен Семенланы Семенсе дейле,
Менден джыр, оюн излейле.
Чачылгъан джуртха басынган адамла
Манга кёз ач деб тилейле.

Мен да сенича биреулен, алан,
Бу джарлы халкъны уланы,
Мен да сенича ийналмайма
Керти кёрдюм деб тауланы.

Джюрек тыхсыса ауаз чыкъмайды,
Тамагъынг къысыб, бууулуб,
Бюгюн Сымайыл джыр айталмайды,
Кёзден джыламукъ къюлуб.

Ана бла бала тюбешген кибик
Джурт халкъы бла тюбешди.
Сау онтёрт джылны басдырыб тургъан
Джылыуун бизге юлешди.

Джюреги тыхсый, кёзлери тола,
Тойла этеди Къарачай.
Бу къайтхан кюнню, бу къууанч кюнню
Саулай дунягъа айгъакълай!

1957 дж. Хурзук

Тансыкълау джыр

Мен тансыкъ болуб келгенме, тенгле,
Учкулан башы таулагъа.
Мен джылы салам береме энди,
Ёлгенле къалыб саулагъа.

Ой, ташын джалаб, сууун ичейик
Бу ёзенлени, джерлени,
Сыйлы атларын кюуге салайыкъ
Тышында джан бергенлени.

Шам Къарачайым, къучакъ джаяйым
Сени терсликден къоруулай!
Да джаланаякъ бир айланайым
Ким сау къайытды деб соруулай!

Тузлу джыламукъ бетими джууа
Ёксюзле бла джылайым,
Ой кенгде къалгъан ёлгенлеге атаб,
Джер сайлаб сынташ салайым.

Нарат терекни джибек чачына
Тюртюден инджи тизейим,
Тау этегинде атылыб къалгъан
Къабыр топракъны излейим.

Къыйынлыкъ чекген бу джарлы халкъгъа
Кёз ачдыра, джыр айтайым,
Къайда болсам да ахыр кюнюмде
Ой бу джерлеге къайтайым!

Ой, ата джуртум, сыйлы Къарачай,
Мен къууаннгандан джылайма.
Узакъдан келиб, тансыкъдан кюйюб,
Джюрек таралыб джырлайма.

Керти зат

Шайтан джел бургъан зыгъыр кесеклей
Бурулдум,
Таш тирмен эзген нартюх бюртюклей
Ууулдум.
Джан кьоркьюу эте уруш тюзде да
Сытылдым,
Тёрде да болдум, эшик артха да
Къысылдым.

Миж Узакъ ёмюрде кёб затха болдум мен
Шагъат,
Энди айтайым, санга миллетим,
Керти зат:
Шам Къарачайны кёгюнден таза
Кёрмедим,
Къарачай деген сёзден сыйлы сёз
Эшитмедим.

Олду бу джерни киндиги,
Ара белгиси,
Олду дуниягъа бизни талпытхан
Тёреси...
Къарачай деген къан бла кирген
Джан кибик,
Аны сезмеген сау ёмюрде
Сал кибик.

Октябр элде

Сабий-балыкъ къурмач кибик тегюлюб,
Ойнайдыла джангы арбазда керилиб,
Тегерекде Къарачайны таулары,
Кез алдагъан джашил чегет аулары.

Кегю, джери, сууу, тауу эсден кетмей,
Ненча джылны термилгенем къууанч этмей,
Ненча кере атланганем бери тебрей,
Ненча кере тыйгъан элле бошлукъ бермей?

Таза хауа кекюрекни кергенине,
Джаным саулай бу джерлени кегрениме,
Бу байлыкъны, бу насыбны берген манга,
Шукур санга, сыйлы Аллах, махдау санга!

Эй кюмюшге къарасауут салгъанча,
Къая раннга джугъутурла джарашханча,
Хар бир адам туугъан джерге джарашыбды,
Айырылгъан къара джерге къарашыбды.

Ол ачуну мен кёб джылны сынагъанма,
Бу джерлеге тюшде, тюнде таралгъанма,
Кёб адамны ахыр сёзю эсимдеди,
Сары къумдан къабыр топуракъ кезюмдеди.

Эй кегренме кёб ёхдемни ийилгенин,
Джарлы халкъны туугъан джерге термилгенин,
Ташын джалаб, сууун ичиб турур элле
Къум тюзледен къайыталмай джан бергенле.

Кенг арбазда ойнай тургъан сабийлерим,
Сынамагъыз, мен сынагъан ол кюнлени...
Къарачайда табсын джашынг насыбын!
Къарачайда табсын къартынг къабырын!

"Белгили" джырчы бла селеше

Сени сёзюнг халкъны сёзюн айтмай эсе,
Сени назмунг джюрекледе къалмай эсе,
Сени джырынг халкъ ауазы болмай эсе -
Аллай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Хар кючлюге кёзбау сёзле айта эсенг,
Тюз сёз бла энчи сокъмакъ салмай эсенг,
Керти затны айтыр кёкюрек табмай эсенг -
Аллай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Хар неден да борбай алгъан, абынмагъан,
Не межгитде, не клисада табынмагъан,
Джарлы халкъны ачуларын сагъынмагъан -
Аллай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Сен кёзбауса тинин сатыб, бетин атхан,
Зулмучулукъ кёкюрегинде орун табхан,
Ётюрюк бла керти затны башын джабхан,
Аллай джырчы керек тюлдю Къарачайгъа!

Мен кёкюрекме - тюз айтаса - тюзню суйген,
Халкъ бла бирге бир ёртенде бирге куйген,
Халкъ бла бирге тёрт санымы иште туйген,
Аллай джырчы керекди деб Къарачайгъа!

Сен къалырса талай джылдан сагъынылмай,
Мен турурма Къарачайда унутулмай,
Миллет берир багъабызны аджашдырмай,
Быллай джырчы керекди деб Къарачайгъа!

Элчилериме

Бурун былай халкъ билимге джан ата эд,
Бюгюн а халкъ джан атханды базаргъа.
Ачха келе джюрекни токъ этгенликге,
Тин байлыкъ а джетиб турад азаргъа.

Эсги адетле бары онгуб баралла,
Чийсил гютдюге ушайды джаш тёлю.
Дуния мал джут къолундан ычхындырмай,
Болуб къалад бу джарлы халкъ тар кёллю.

Илму оту джукъланыргъа хазыр болуб
Кючден-бутдан джарыкъ беред келгеннге...
Джангыласыз, тамам ажим этер кибик,
Дуния малды керти насыб дегенле.

Кюннге къарай

Кюн, батма сен, тилекчиме,
Мадар таб да джанганлай тур.
Къарангыны ийме джерге,
Юйле ишле, къалала къур.

Хар джюрекге сен эт бийлик,
Иги умутну джетдир чакъгъа,
Хар джюрекге сал суймеклик,
Тынчлыкъ орнат хар бир халкъгъа.

Уруш отну башын кес да,
Аны кючюн кесинге ал.
Сора аны джылыу эт да,
Джер юсюне джангы ёсюм сал.

Гагариннге

Адам деген онглуду
Къанатсызлай учады,
Дун-дунияны ташасын
Билими бла ачады.

Терен кёкню кенгине
Бу джаш чыкъды ёч алыб,
Саулай джерни юсюне
Унутулмаз сый салыб.

Ётгюрлюкге белгиди
Бу уланни этгени,
Джерден учуб кёкге чыгыб
Джуддузлагъа джетгени.

Билим деген сейирди
Узакъдан хапар алдыргъан,
Акъыл деген теренди
Хауада джолла салдыргъан.

Джер дегенинг устазды
Онглу ишле этдирген,
Кёк дегенинг муратды
Мийикликге джетдирген.

Гагаринни кючю бла
Дуниягъа къууанч чачылды,
Билимни тейри эшиги
Бюгюн бу джерге ачылды.

Джигитлеге

Терен кёклеге джол салгъан
Джигит джашлагъа къуана.
Къарт Сымайыл да алгъанды
Эсги къаламын къолуна.

Кёкге учдула экеулен,
Кёк джудузлагъа джанаша,
Сау джер алагъа къараша,
Бек сейир болуб, тамаша.

Совет Союзу атындан
Дуниягъа салам айтдыла,
"Восток" кемени къойнунда
Кёклеге чыгыб къайтдыла.

Беляев бла Леонов
Миллет ёсдюрген уланла,
Джигитлик халда этдиле,
Керекли илму сынамла.

Бу джолоучулукъ джол ачар
Аламгъа эркин учаргъа,
Адам улуна керекли
Кёб сейир затны ачаргъа.

Бюгюн джюреги учуна,
Джигит джашлагъа къуана,
Къарт Сымайыл да айтады
Къуанч хапарны халкъына.

Джыйырманчы ёмюр

Джыйырманчы ёмюр,
Кёлюнг къаты темир,
Бараса тер басыб,
Тынчлыгъынгы атыб.

Къайры джол тутаса?
Къайры джан атаса?
Бу къадар миллетни
Къайры чакъыраса?

Келген джолунг - уруш,
Элтген джолунг - къаугъа.
Не игилик берир
Сени кюнюнг саугъа?

Джыйырманчи ёмюр,
Этме бизни кёмюр,
Уруш отдан сакъла,
Джашагъанны джакъла!

Гёбелеккеге къарай

Ол - джаннган шынкъарт, сен - гёбелекке,
Джарыкъ талпыб келесе кёкде,
Билялмай кёкден энеригинги,
Эскералмайын кюеригинги.

Джокъдула сенде фитна, хыйлалыкъ
Бек суйгенлеринг джылы бла жарыкъ.
Юсюнг топ-толу гокга оюудан,
Кёрюрге кюсеб турурча адам.

Уллу Аллах сени джаратды суйюб,
Сени джарыгъынг шынкъартдан мийик,
Джан атма, ариу, джарыгъан бекге,
Къайт андан эсе къарангы кёкге.

Кюйюб тюшмесин айбат къанатынг,
Къысха болмасын джашау сагъатынг...
Шынкъартха кирме, кесинги ая,
Сакълан, дуниягъа ариулукъ джая.

Соруула

Нек тууады бу джашаугъа бу къадар джан?
Дуня шартха нек талпыйды чиририк сан?
Нек келебиз бу дунягъа къууанч эте?
Джер юсюнден нек кетебиз джылау эте?

Дун-дуняны арасында адам инсан -
Ангы болгъан, оюм этген джангыз бир джан...
Ким буюрду анга джерде тюгенирге?
Ёлюм кёрмей джашар онгнга термилирге?

Бу соруула хар акъылда къайнайдыла,
Джууабларын кече-кюн да сакълайдыла...
Адам а не ... - заба юсде бир къумурсха,
Джукъ кёралмай алам деген уллу чарсда...

* * *

Джел ашыкъды къуугъуннга чабханлай,
Къуу чапракъла тюз джыламукъ акъганлай,
Кюн, тартына, булут аугъа киреди...
Къыш келечи - къач-алтынчач - келеди.

Хрущевгъа

Эшкелени кърдырдынг,
Ырджы кърмай джырдырдынг,
Хахай, нартюх деб, салдырдынг,
Къачда морт мюрзеу алдырдынг,
Къара гырджынны кърт этдынг,
Бу джарлы халкърны джут этдынг...

* * *

Трам Семенни джашы эдим,
Къарачайны къадау ташы эдим,
Назмучулары башы эдим.

Кърау урду - къатдырды,
Ёрге-энишге чабдырды,
Айтмаз сёзюмю айтдырды.

Октябр элде джашайма,
Шай бла ётмек ашайма,
Къарыусуз къартха ушайма.

Юй салгъанма самандан,
Хайыр табылмайд сабандан,
Ийнек акъ бермейд амандан.

Бу сабий-балыкъ - кебекча,
Юй бийче десенг - сернекча,
Ырысхым тутмайд элекча.

Арбазым десенг - тар кибик,
Огъары джаным - джар кибик,
Хоншула десенг - зар кибик.

Аргышым эсе - къыйнагъан,
Биченим эсе - байлагъан,
Юйдегим эсе - сайлагъан.

Эй, хан Семенни джашы эдим,
Къарачайны къадау ташы эдим,
Не этейим? Кърау урду, къатдырды,
Ёрге-энишге чабдырды,
Айтмаз сёзюмю айтдырды.

*Муну айтхан Семенлары Сымайыл
Айыб этме да бу сёзлени бир айыр.*

Айсаргъа

Джашау джашагъаннга кѣб зат излетеди,
Эришдире, къуа, мадар этдиреди:
Биреу бел тюзетмей башын ишге атар,
Биреу харам ишде адамлыгъын сатар,
Биреу тонау алыр, биреу насыб чачар,
Биреу келишалмай джамагъатдан къачар.

Джерни джолу кѣбдю, кызым эсге ал.
Иги шартха тартхан джолгъа аякъ сал.
Заман деген бизге ёмюр сюрюучюдю
Хар бир джанны иш бла сынаб кѣрюучюдю...
Терс атламынг болур санга темир бугъоу,
Терс иннетинг болур ычхындырмаз къуршоу.

Дуния малны сюрме - бары хаухду ол,
Аллах джолун атма - олду керти джол...

Джашчыкыгъа
(осият)

Къошум чачылды, сюрююм тюзде,
Бештау барамта - табмайма излеб.
Табханыма да душманым даучу,
Булбул орнуна гугук джырлаучу.

Бештау шаушалса, кюн джылыу алса,
Излеялырча мадарынг болса,
Урланнганымы сыйыр ызына,
Джый сюрююмю эсги арбазыма.

Даучу болсала, айтсала джалгъан,
Хатерсиз сёлеш, болма джалынчакъ,
Белгилидиле мени эним, тамгъам,
Халкъ айтырыкъды сен сорууласанг.

Барым батмасын, джогъум чыкъмасын,
Барымы бер да халкъымы сыйла,
Кесингден артха чырт да къалмайын
Болушурукъду санга Суфиля.

1981 дж. Джингирик

Тёзюу

Тутхан дининги сат делле манга,
Адамлыгъынгы ат делле манга,
Аллахха аман айт делле манга,
Сора орнунга къайт делле манга.

Мен эталмадым алагъа хыны...
Несин билеме мен аллахымы?..
Кёрюм джуукъду төрюмден эсе,
Айыб болмазмы - динсизме десем?

Бу залимликди - ыхдырыу, эзиу,
Эталлыкъ тюлме бу джыргъа эжиу!
Насыб сагъайыб келгинчи кёзюу -
"Тёзген төш ашар" - меники тёзюу.

Тюйюшючю хоншума

Энтда туююшюу, энтда дауур-дау.
Былай болубму турлукъду джашау?
Тауусурукъча биз бу дуняны
Хар хыны сѣзге табылад сылтау.

Нек кыт болгъанды адамлыкъ бизге?
Нек саналады бузукълу тюзге,
Нек джашамайбыз сенсе, менсе деб,
Бир-бирибизге сый-намыс теджеб?

Джашай билейик джашагъан чакъда,
Сокъуранмазча экинчи артда,
Хоншунг джау болса, урушса тенгинг
Ёлген кюнюнгде бек аз да келир.

Джетишмеймиди бизге кюн джарыкъ?
Не уа киерик? не уа ашарыкъ?
Хауа тазады... эркинди суу, джер...
Тут адамлыкъны. Урун да кюн кѣр...

Эртденнги дауур

"Сен кимге керексе бу тюзлюк деу бла?
Тил байла да кысыл мюйюшге.
Къалгъан адамлача къарнынгы тойдур да,
Къатышма не сёзге, не ишге.

Тегёрекке къара, халкъ алай джашайды:
Киши тартынмайды алады.
Ёлмез-къалмаз ишле, табханынгы ташы,
Алалмагъан джалан къалады.

Хоншунг Азрет, майна, маймыйкъ болгъанды,
Басхычлы кюлени салдырыб.
Сен а олтураса мадар эталмай,
Юйдегинги джокълукъ талдырыб.

Танг атмайын туруб олтураса былай,
Джыр этеме дейсе, ким билед?..
Къазан асдырмагъан сени ол джырынгдан
Айтчы, юйдегинге не келед?" -

Деб, къатын кызады, акъыл юретеди,
Сабий-балыкъ турад тамышыб.
Мен а не этейим, джырта билмейд къолум
Бу худжу къаламгъа джабышыб.

Тюз кыйынынг бла уа къайда аякъ тиреу?..
Урлай билген төрге чыкъгъанды.
Сёзню, джырны сыйын, дуня малны кючу
Тамам аякъ тюбге джыкъгъанды.

1967 дж., Къызыл Октябрь

Экиси да

Ала экиси да будай урлалла
Бири партиялы, бири партиясыз.
"Ай медет Аллах", - делле адамла, -
Экисине да болганды табсыз".

Эрлай огъуна джыйылыу джыйыб
Партиячыгъа "выговор" делле,
Негерине уа киргенди сыйыт,
Не ючюн десенг - тюрме теджелле.

Юреннген ауруу тохтарыкъмы эди?
Тутулмай къалгъан энтда урлады.
Энтда джыйылыу джыйылыб аны
Коммунистликден кери быргъады.

Тамада болуб фермагъа келди дейдиле,
Элни къой аягъынлай ашайды дейдиле.

Тилчи хоншугъа

Джийиргенмей урудан,
Тартынмайын турудан,
Колхоз малны басаса,
Къабхын къазан асаса.

Ашагъанынг - харам аш,
Кёлюнг эсе - сууукъ таш.
Матух джыйын - юйюрюнг,
Къоян кибик джюрююнг.

Хей дегенден юркесе.
Сыфатынгдан кёсесе.
Мен тартыммакъ, сен - "батыр",
Мен динахлу, сен - къафыр.

Мен - миллетни алчысы.
Сен - къарнынгы джалчысы.
Мен - тау белден ёргелей,
Сен ёзенден тигелей.

Минг къычырым - арабыз.
Башха агъыбыз, къарабыз.
Сен - гудучу, мен - алим,
Мен - Сымайыл, сен - Халим.

* * *

Кёре тураса кемликлени,
Сынай тураса терсликлени,
Адам бирде сынад, джарсый, эзиле.
Туз себилген кюртча эрий,
Джукъарады адам кёлю,
Азаялла, таркъаялла сезимле.

Тюздю, джашау кыйын джолду,
Хар атламы тикли кюлду,
Къадарыбыз къаршчы тургъан сынамды.
Алай кёлню сууутмайын,
Талпыгъанын къурутмайын,
Адамлыкъны шартын тутхан - адамды.

Расулгъа

Болмаз къабынынг
Этим болмаса,
Тутмаз насыбынг
Сезим болмаса.

Юйюнг къуруду
Кёб зат излесенг,
Ташанг туруду
Къуу сёзю сюрсенг.

Берген затларынг
Сыйлы этерле,
Джашыргъанларынг -
Зыраф кетерле,

Намысынг кетсе
Сыйынг да кетер.
Зарлыкъ кючлесе
Учузлукъ джетер.

Дуня тарды
Джангыз джашасанг.
Ёмюрюнг азды
Сынсыб башласанг.

Кёлюнг тогъаймаз
Джут болса джюрек.
Юйюрюнг онгмаз
Тутмаса адет.

Халкъынгдан кенгде -
Учхан къуш тюклей,
Туугъан джерингде -
Эмен тереклей.

Эсе тут, балам,
Халкынгы шартын, -
Ма ол заманда
Айтылыр атынг.

Маруаны бешик джыры

Джууаш джелле
Солуу бере,
Кёксюл кёлле
Тюшге кире,

Сакъ кыяла
Гёзет эте,
Ай таякыла
Джерге джете,

Назик талла
Шыбырдаша,
Ташлы кьолла
Дыгырдаша,

Терен кёкде
Джулдуз уча,
Тёгерекге
Нюрюн чача,

Тийребизге
Кече келди,
Юйюбюзге
Джукью бёлдю,

Джукылайдыла
Джер, суу эм тау,
Джукыла сен да,
Белляу, белляу!

Ауалиятха

Къол аязгъа учхан джилтин тюшген кибик
Къайдан келдинг бу къууанчха ингир чакъда?
Ариулукъну джангыз бюгюн кѳрген кибик,
Армау болдум, сѳз айталмай, башчылыкъда.

Къой сюрюуде марал кийик баргъан кибик
Халкъ арада асыл халынг танылады.
Узалгъанынг, буракъ къанат къакъгъан кибик,
Адамланы джюреклерин джандырады.

Бюгюн къараб сени былай кѳргенимде
Болалмадым сыфатынга махдау салмай,
Тебси алыб аллыбызгъа келгенингде.
Арсар болуб къарашдыла адам къалмай.

Назикликни, субайлыкъны сеийр кючю!
Къанат берген тиширыуну къарамы!
Эй, былалла бу джашауну джашау этген!..
Эй, былалла хар ёмюрню тамалы.

Джаз

Чыммакъ чакъгъанды бу терек бачха,
Кёк да чуакъды, кюн джарыкъ тийиб.
Джаны болгъан бары - къууанч тыбырлы,
Нюр табигъатны бу чагъын суююб.

Бу джылны ичинде чынг ариу заман
Хар ким да талпыб, кюсеб тюбеген.
Айта эсе да бош айтырыкъды,
Джаздан иги да чакъ барды деген.

Кетген кюнлени эсге тюшюре

Бар эди джазым халкъны къаратхан,
Бар эди джайым миллет джаратхан,
Энди къач келди, алтынчач аты,
Сууукъ джангуру, джеллери къаты.

Чегет тешине, суула таркъая,
Кюн къысха бола, джылыу азая...
Къачны джюрюшю сагъыш этдире,
Къыш ауангысы къоркъуу джетдире.

Чапыракъ уча, джер къуу-шуу бола,
Джюрегими да мугурлукъ ала,
Кетген кюнюмю эсге тюшюре,
Алай бла джаныма сеbeb келтире.

Эй, джазым, джайым мен джетмез джерде,
Къач бла къыш а - къатымда тёрде!..
Сагъыш этгеним - мени къанатым!..
Эсге тюшюрюу - къууанч сагъатым!

* * *

Кече - къабыр къарангыны юзюгюдю,
Тюш - джазыну эскертиучю кюзгюсюдю.
Кече келсе ахыр кюннге сагыш эт,
Тюшюнг айтса, - тюшдю демей, - ышан эт.

Къара джылан

Къара джылан, кёрдюм сени бюгюн мен,
Таш тюбюнден кыйырылыб чыкдынг сен.
Туракъладым, сан кыйылыб, илгениб,
Сен ташайдынг джер тешике бюклениб.

Сени тилинг - ёлюр отну уясы...
Мени тилим онгмаз сёзю анасы...
Сен уу бла джашаууунгда джан сакълай,
Мен тюз сёзю миллетиме айгакълай.

Сен да, мен да джер джюзюнде бирер джан,
Сен тешике, мен - башында джашагъан.
Экибиз да уллу кёкню тюбюнде,
Экибиз да джангыз джерни юсюнде...

Биз нек джаубуз? Манга джууаб ким этер?
Дун-дунияны ташасына ким джетер?

* * *

Не ётюрюк, не кызгъанчлыкъ, не зарлыкъ
Бир адамны биргесине туумайды.
Биз аланы джашау чакъда табабыз,
Ол шарт бизни тынч джашаргъа къоймайды.

Къысха ёмюр кёз къакъгъанлай ташайыр,
Кече кюнню кючюн алыб батдырыр.
Бир инсанны джазыуундан кълдырмай.
Ахыр кюню къайтмаз джардан атдырыр.

Ары тюшген тылдан болуб джангыдан
Джер ёзекде джангы кепге салыныр.
Уллу Аллахны биз билмеген кючю бла,
Ол кепледен джангы сурат алыныр.

Ол тылданнга сен да, мен да кюшулдукъ,
Ол чоюннга мен да, сен да тюшерик...
Аз ёмюрню таза кёллю джашагъан
Олду бизге насыб юлюш теджерик.

Кел, джашауну аман шарт бла бузмайыкъ,
Хар бир джаннга хакъ, игилик этейик.
Бирер джанлы бир-бирибизге джан басыб
Бу дуниядан алай бла кетейик.

Шабдал терекге къарай

Кёб болмайын джазны джангы джылыуу
Тура эди сени бутакъ арангда,
Энди уа къач сууукъ джангурун
Аямайын себелейди башынгдан.

Талай айны мындан алгъа джашил энг,
Булчугъунгда булбул къонуб джыр джырлай.
Энди уа сен сюелесе тюгениб
Джыйырылгъан чапырагъынгы джел быргъай.

Бу ёмюрюнг сени ётюб кетсе да,
Келир джазда сен джангыдан чагъарса.
Бу эзилген бутагъынгы кенг джайыб,
Джылы кюннге ёзегинги ачарса.

Джангыз адам къайтаралмаз джаз кюнюн,
Бу дуняда ол бир кере чагъады...
Сени ёмюрюнг хойнух кибик тегерек,
Адам ёмюр - саркъыб кетген шоркъады.

Отум джукъланды
(Патиматха)

Къайнамайды толу къазан юйюмде,
Отджагда джарыкъ отум джанмайды.
Бу дуняда ёлюм деген төреден,
Ачымайын бир адам да къалмайды.

Мёлек кибик айлана энг тауушсуз,
Юй джумушну эте эдинг чарпытмай.
Айтхан сёзюнг тынгылагъаннга джарашыу,
Этген ишинг бир адамны джарсытмай.

Ол дуня деген төре бар эсе
Сыйратындан учуб ётген сен болгъун,
Мекер джандет деген төре бар эсе
Хур къызлагъа нёгер болгъун, тенг болгъун!

Тёзюм деген санны джибча байлагъан,
Тёрт санымы къурушдуруб керилтмей.
Эй бу ёлюм алгъа мени элтге эд,
Артха къоюб былай ачы термилтмей.

Джангызлыгъым - шкогумда джангыз окъ,
Къайры атсам да келиб манга тиерик...
Къатхан джюрек - олду джанны сууутуб,
Кёб турмайын сени ызынгдан иерик.

Сен барлыкъда - эрке эдим сабийча ,
Сен джокълукъда - эл джарсыгъан бир факъыр.
Сенсиз джашау суу шоркъада кёмюкча,
"Уф", - дегенлей, джукъланыргъа хаб хазыр.

Къайнамайды толу къазан юйюмде,
Отджагъада жарыкъ отум джанмайды
Бу дуняда ёлюм деген төреден
Ачымайын бир адам да къалмайды.

1980 дж. Терезе

Джолоучулукъ

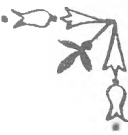

Джашлыкъ джылларым.
Сант заманларым...
Кёк чартлагъанча,
Балий чакъгъанча,
Терк ташайдыгъыз,
Кёл азайтдыгъыз.

Сизни ызыгъызда!
Джашил сызгъадан
Акъыл юлюшюм
Акъырын тюшюб
Къучагъын керди,
Илмусун берди.

Ол кёзюу манга
Учуруб санны
Кёб зат билдирди,
Таугъа миндирди,
Ёрге салдырды,
Хорлам алдырды.

Сора къорады,
Кенгден къарады,
Кийик къачханча,
Кёк чартлагъанча...
Тынчлыкъны алды,
Мыдахлыкъ салды.

Аланы орнуна,
Заман дуруслаб,
Келгенди къартлыкъ,
Сербаш акъмакълыкъ.
Негерим олду,
Болумум солду.

Ёрлеу бошалды,
Аякъ ашалды,
Тебрэдим тюшюб,
Санларым юшюб,
Тёнгереген ташча,
Учхан агъашча.

Аллымда ёзен -
Къарангы гёзен.

Ингир

Ингир келди элге къара кийдире,
Джарыкъ тангнга сау-эсенлей ким чыгъар?
Аяз къагъад джууукъ къышны билдире...
Энтда бир къыш джууукълашды, не мадар?

Джаз джылыуун кёрюрмеми, ким билед?
Эшитирмеми къарылгъачны ауазын?
Бир кюн былай мыдах сагъыш этдиред
Джууукълашса аджашмазлыкъ къадарынг.

Не этейик, джашау деген кёзбауду,
Кёб зат теджейд, онг а бермейд сайларгъа.
Эм керти джыр бу дуняда - белляуду,
Эм керти сёз - осиятды адамгъа.

Ау тартылгъан мийик таула шошдула,
Ингирги кюн онг табмайды джарыргъа...
Адам деген - тул-тубанда джолоучу,
Ким насыблы табар тюз джол барыргъа!

Кече келген сагъатда

Кече - къабыр къарангыны юзюгю -
Келиб тюшдю арбазыма ау атыб,
Кёзлериме кюн джарыкъны сакълатыб,
Келди къабыр къарангыны юзюгю.

Бу заманда анг сагъышха бёлениб,
Онг бермейди тынчайыргъа санлагъа.
Кече сагъыш керти сагъыш адамгъа,
Джашау, ёлум бары кёзге кёрюнюб.

Патиматха

Челекден кѳуйгѳанча джангур кѳуяды,
Орам арада ырхы барады,
Ачыкѳ эшикден аяз киреди,
Биягѳы сагѳыш эсге келеди.

Кѳб кѳаллыкѳ болмам бу джерде энди,
Джашау талпыуум алгѳындан кемди,
Хар тюшюм сайын сени кѳреме,
Кѳб турмазымы энди билеме.

Сен джол ачханса джерни кѳарнына ,
Мен да барлыкѳма сени кѳатынга...
Кѳурт-кѳумурсхагѳа мен да кѳошулурма,
Саным эмилиб топуракѳ болурма.

Эскериу

Кёбмю болад Къарачайда бир той къоймай,
Къасым бла ойнай-кюле айланганлы?
Акъджал бла чарсха чабыб, орун алыб,
Эм джигитге, эм гёджебге саналганлы?

Эй, заманым, сен хорладынг, атдан атдынг
Сырты джерге бир тиймеген Сымайылны.
Алтын чачын акъ къырау бла акъ агъартдынг,
Негёрликге бериб эски хамайылны.

Патиматны эсге тюшюре

Джашау деген ёмюрледен - кёз алдау,
Ёлюм деген джашагъаннга - ёмюр дау.
Сен борчунгу алгъа бериб къутулдунг,
Мен а бушуу тузагъына тутулдум.

Эй, кёл десенг - гыйы буздан сууукъду,
Ёлюм десенг энди манга джууукъду.
Кюнюм десенг - басыб тургъан бир азаб.
Кечем десем - сакълаб тургъан ахырат.

Къысха оюм

Ауруу, келиб туу санымы кючлегенсе,
Тюз джетгенлей къаушатыргъа излегенсе,
Тутханса сен, энди джарыкъ кёргюзтмем деб,
Мен къачама - санга санны эздиртмем деб.

Ким биледи экибизден ким ёч алыр?
Хорлам алыб,къууанч эте,ким сау къалыр?..
Сен - хатерсиз хыны гёджеб, санны эзген,
Мен бир алим бу дуняда кёбге тёзген...

Заманым

Кюнюм - гузаба,
Джылым - ашыгыш,
Къарамым - мыдах,
Бетимде сагыш.

Джауады джангур
Сызгырыб джели,
Къартлыкъ сакълайды
Эскертмей келиб.

Бар эди кюнюм,
Къакъкъан къанатым,
Тау къушха тенглик
Этген сагыатым.

Бары да озду,
Тюш сагыш болду.
Айтылгъан кючком
Санымы къойду.

Мутхузду кюнюм,
Аулуду чыракъ.
Азыракъ сёзюм,
Джюрегим тузакъ.

Къобхан къобанда
Ташха къадалыб,
Тургъан кибикди
Джашау мадарым.

Кючком тутармы?
Умут чыгъармы?
Энтда кюн джарыкъ
Кёралырмамы?

Эй заман, заман
Ашыгыш заман!
Къайры бараса
Тохтаусуз хаман?

Нек туудураса?
Нек ёсдюресе?
Бу къадар джанны
Къайры элтесе?

Джау чырагъым (Патиматха)

Джау чырагъым, джана туруб тауусулдунг,
Тынч джашауум бушуу бла ауушунду.
Сен джукъландынг энди къайытыб джанмазгъа деб,
Аякъ алдынг джарлы юйюме къайтмазгъа деб.

Ёмюрюме сени нёгер этген эдим
Адамланы барысындан сыйлы кёрюб,
Разыма мен манга этген джумушунга...
Толу юйдеги къойдунг бизге джашлай келиб.

Къаллай чырай, къаллай сюек бар эд сенде!
Кёрген-кёрген тохтаб-тохтаб къарай элле.
Джыл башхалыкъ кёб болса да арабызда
Ала бизни насыблыгъа санай элле.

Билмей эдим саулугъунгу бошалгъанын,
Кёргемен эм туура былай болгъанынги,
Джюрюшюнгден, этимингден билинмей эд,
Ёлор ауруу кючлегенин санларынги.

Разылыкъ бердинг манга ёле туруб,
Тыялмадым кетеринги кёре туруб,
Не этейим, джюзден атлай артха къалдым,
Къыйынлыкъдан юлюшюмю чексиз алдым.

Татлы дуня! Сейир дуня! Ачы дуня!
Джаратаса. Ёсдюресе. Джашнатаса...
Бергенинги кёбсюнесе, сыйыраса,
Аздыраса, тоздураса, къаушатаса!

Къачан, неден башланнганды сени аллынг,
Къачан, къайда тохдарыкъды сени артынг?
Эй, уллу алам, ким ёталыр сени джырыб,
Ёлюм деген уу палахны башын кырыб?

Джаш джырчы бла селеше

Эсимдеди кечкюнчюлюк заманларым,
Къум тюзледе диги-мигил мадарларым,
Ачдан кёбюб адамланы джатханлары,
Эмчек болмай сабийлени къатханлары.

Хоншум Кокай экиджыллыкъ кызын сатыб,
Аны орнуна машок мюрзеу къалын алыб,
Къазакълыны арбазында джыгъылгъаны,
Къазакъ юйде ол сабийни джылагъаны.

Унутмайма: ауушдур деб, балаланы,
Серикбай деб хоншум манга къадалгъанын,
Унутмайма миллетге ат аталгъанын,
Баш мадарсыз халкъны алай быргъалгъанын.

Ким терс, ким тюз заман айтды, багъа берди,
Саулай дуня артыкълыкъны бетин кёрдю.
Биз къайтдыкъ Къарачайгъа джара байлай,
Джюрекледе залимликни ууу къайнай.

Келсек а не - гюрджю миллет джерибизде,
Юйле кючлеб, фатар салыб элибизге,
Тура элле кетер акъыл чыртда болмай,
Бизге хыны къарам ата, онгсунмай.

Сёз бла айтыу джерибизни бошатмады,
Къонакъ миллет бизни чыртда ушатмады,
Къонакълыкъдан бюсюреулю кеталмады,
Хош келдинг деб, инджилгеннге айталмады.

Тюйюш болду - джюреклеге джангы ачыу.
Ёрелешу, бедиш айтыу, фатар чачуу...
Талай кюнню гырымыр барды эм сорушду,
"Къонакъ" кетди, "къонакбай" да къурулушду.

Бу затланы барын чекген къарт Сымайыл
Джарыкъ джырла къалай этсин джыламайын?
Емюр батды, джюрек къатды, эй Азамат,
Энди ачылсын сиз джашлагъа нюр керамат!

Джан нёгерим Патиматха

Джангур къяуды. Бокъланган ырхы
Орамны тёбен барады. Дыккы
Болгъанды джарыкъ. Булут басханды,
Кёк джыламугъун джерге атханды...

Сёдегей джангур джауады джерге,
Тамчыла бюрке кир терезеге,
Иги умут бары джерге ташайыб,
Турама джангыз, кёлюм азайыб.

Ойнай, "къарт тели" деучененг манга,
Алтынед тилинг оюннга, чамгъа,
Сен менден алгъа ёлюмню кёрдюнг,
Мен артха къалыб минг кере ёлдюм.

Мёлекча кетдинг бир кюн къыйнамай,
Мени юй этдинг джан-сан аямай,
Къууанч да кёрдюнг, ачыу да сездинг,
Тюзюмю ачдынг, терсима тездюнг.

Къыйын джылымда таянчакъ болдунг,
Къууанч кюнюмде эсленмей турдунг,
Юй кёгюрчюнча тыбырда чёкдюнг,
Он бармагъынг бла ырысхы этдинг.

Ой чёбню чёбге джалгъагъан къолунг
Къабыр арада табханды орун!..
Не сыйыт этгин - мен артда къалдым,
Таш джангур кибик къайгъы сёз алдым.

Сёдегей джангур къызгъандан къыза,
Кёлюм такъырды азгъандан аза,
Кёб турлукъ тюлме мен да бу джерде,
Ашыкъма энди санга тюберге.

* * *

Дуния дегенинг - кьонакьгъа келген,
Ахырат деген - толмазлыкь терен,
Хар джан кирликди кьара тѣбеге,
Боюн саллыкьды керти тѣреге.

Ой, аджал деген - ѳлмезлик таджал,
Ахыр кюн деген - иймезлик болджал.
Анга тюбемей бир джан да кьалмаз,
Сан чиритмейин бу джер джашамаз.

Джангур кьуяды. Бокьланган ырхы
Орамны тѣбен барады. Дыккы
Болгьанды джарыкь. Булут басханды.
Кѳк джыламугьун джерге атханды.

1980 дж.

Ёксюз болдум

Ой, бу ачы кюн! Кюнюм къарангы,
Джазыу ауур джюк бойнума салды,
Ёксюз болду, джара кёкюрек,
Къан джюрюталмай бууулгъан джюрек!

Эй сыйлы аллах алай буюрду,
Джаннга кызгъаныб сени сыйырды,
Сен кёзкёрмезге алгъанса аякъ,
Мен а къатханма - атылгъан таякъ.

Балаларыбыз бири бир джерде,
Джангыз экиси сени юсюнде,
Къалгъанлары уа мутхуз эсинде.
Джабылмай къалгъан мор кёзлеринде.

Эй, не кычырыкъ!..Болушлукъ къайда?
Тюшге кетгенсе, сыфатынг айда!..
Къол аяздагъы джабалакъ киби
Тайдынг да акъдынг - джыламукъ киби...

Тарыгыу

Я мени аллахым, кесинг тюйюлменг,
Учунур насыб теджеген манга,
Нек сокъурандынг, нек артха алдынг,
Былай болурча не этгенем санга?

Нек берген эдинг манга къанат, кюч,
Нек учурганенг кёклеге мийик,
Сыйырыб аллыкъ болуб ол онгну
Сюймегенлерим табалар кибик?

Къызгъанчлыкъ этдинг, бермединг насыб,
Джюрек джер тенгли, джюройме джарсыб...
Мен акъ сакъаллы, тишлерим айры,
Тынгы табмайын джашауум къайгы.

Къыйыным халал, кесим а харам,
Сёзюм чачыла, джырым урлана,
Къачаннга дери турлукъма былай,
Джюрегим сыныб, ишим чырмала?

Я мени аллахым, чамланма манга
Джашау демейме, атладым джюзден.
Тюзлюк излейме, эт хукму дейме
Джангыдан къараб терсге эм тюзге.

Чотчаланы Мухаммат ёлген кюн

Ким кяллыкды ёлмегенлей ма бу джерде?
Барыбыз да кирликбиз кяра кёрге...
Джазыу джетер, чачар, атар, урур, джыгъар,
Бююн сауну барысын да джерге быргъар.

Джер дегенинг - тоюнгамагъан адам салдан...
Аджал деген - сау тулугъа мухур салгъан...
Кёкде джуддуз джукъланнганы керти эсе,
Кёк ачуну сынарыкды ма бюгече.

Джан нёгерим, салыб сени тар кябыргъа
Къартла бла олтурушдукъ кюу тыбырда.
Элчилеринг бёлек-бёлек келедиле,
Юйдегинге кяйгъы сёзню бередице.

Белгили эд халкъ арада сыйлы атынг,
Джарашыу эд хар бир тёрге нюр кюуатынг,
Тутхан ишинг битиучен эд юлгю болуб,
Джашай эдинг аджашханнга белги болуб.

Эй бу джылау сени джерден сыйыралмаз!
Деу кючу да сени андан кяйтаралмаз!..
Бой салайыкъ... барыбыз да джоюллыкъбуз...
Барыбыз да чынгыл джардан кююллыкъбуз...

Джашагъанса

Къарт алманы кьуу болгъан бутагъы
Эталмайды энди джел бла ушагъын.
Чапыракълары муал болуб тюшгенле,
Чакъ кюнлери джокъламаздан кетгенле..

Хар бир джанны бойнундады джазыуу...
Бир кюн биз да ол бутакъча къатарбыз.
Онгуз болуб, бюгюн джыйгъан малыбыз
Арта къалыб, къайтмаз джолгъа атларбыз.

Эй джашагъан, хар кюнюнге сейирсин,
Бир сагъатны керексизге оздурма.
Ёмюр деген - учуб тюшген бир джилтин...
Ашыкъ, джаша, суй, джюрекни тоздурма!

Тенгими ёлгенине

Ахыр борчуму кескин тамамлай,
Окъуйма санга суаб иясын.
Кеси береди, кеси алады
Аллах хар кимни джашар дуниясын.

Сен менден артха келиб дунягъа,
Ауушдунг, кетдинг менден эсе алгъа..
Уллу бушуугъа ачый, кыйнала,
Оюм этеме бу джашау халгъа.

Къаллай джарыкълыкъ бар эди сенде
Джаякъ джабдырмай накъырданг, чамынг.
Тутсанг джыгъаенг, айтсанг дженгеенг,
Кёлюнг джарыкъ эд, къаты эд санынг.

Сынау кюнлени ахыры болду,
Ёлюм джайдырды джерге джегенни..
Ой бу дуняда не да этерем
Къобаралсам эд бу орундан сени!

Нек бериледи адамгъа саулукъ
Джашаб турургъа джокъ эсе мадар?
Умут байлыкъ да неге керекди
Джетдирмей эсе анга да къадар?

Не хайыр барды келиб кетиуден?
Нек джаратылад бу къадар миллет?
Бир джер юсюнде нек джашау этед,
Эби келмеген бу къадар уммет?

Нек ашыгъабыз тамблагъа талпыб,
Нек ашырабыз бюгюнню сууукъ,
Элте эселе ала экиси да
Бизни уакъ-уакъ аджалгъа джууукъ?..

Окъудум санга суаб иясын,
Тепкирин айтыб этдим дуасын.
Бу да бир джорукъ, бу да бир адет...
Тилеклерими, аллах, къабыл эт.

Уллу кёллюге

Кёкде учхан, уллу кёллю болма сен,
Джудузлагъа джууукъма деб махтанма.
Къара джерни бир да этме келепен,
Керексизге айгъа, кюннге алданма.

Джазыу келир, къанатынга уу берир,
Сен тюшерсе джерге чапыракъ акъгъанлай.
Дуния кючю сени ёрге чыгъармаз,
Джансыз санынг къалыр джерде къатханлай.

Джер боллукъду эшитген ахыр сёзюнго,
Ол боллукъду санынга ау джаярыкъ.
Ёрге аралыб джабылмагъан кёзюнго
Ол боллукъду этеги бла джабарыкъ.

Сууда джюзген, кёкде учхан, джюрюген,
Барыбыз да топуракъдан чыкъгъанбыз,
Топракъ болуб къошуллукукъбуз бу джерге...
Барыбыз да батыллыкъбыз тар кёрге...

Къартлыкъгъа

Къартлыкъ, сени келгенинге кош тюлме,
Ийнан анга,
Уруш этмей бой салалмам къутсуз джыйрыкъ
Киши санга,
Сымайылны тюшюрсенг да чабхан атны
Деу белинден
Айырмаса аны алай джашаб тургъан
Шох элинден.

Баш аурутуу, къыйын тюшле, къарыусузлукъ
Салдынг саннга.
Кюрешесе бир умут да, бир къууанч да
Къоймай манга.
Джюрегиме такъыр бол деб, хар кюнюмде
Къадаласа,
Юзюб къоярмем деб, кенгден къоркъа-къоркъа
Узаласа.

Алай болмам, мурдар уучу, сени аллынгда
Марал кибик,
Джаным саудан тѣшек болмам ма сен бѣрю
Талар кибик.
Джан татахынг ёлюм келсе мени джолда
Излегиз сиз,
Бусагъатда уа кюрешме буууб мени
Сен керексиз.

Сагъыш

Беш джылымда - кьоюнда,
Он джылымда - оюнда,
Джыйрманчы джылымда
Тийрелени тоюнда.

Джыйрма бешге келгенде
Чам, накъырда сёзлерим,
Отузгъа джууукълаша
Къама кибик кёзлерим.

Отуз бешден атладым,
Къаблан кибик кекелим.
Къыркъдан атлай билинди
Мындан ары этерим.

Эллиу джылда - эл сагъыш,
Алкъын шатык атламым.
Алтмыш джылда - джан сагъыш,
Мыдахыракъ къарамым.

Джетмиш джылда тёр къайгъы,
Тынчлыкъ излеб санларым.
Сексен джылда - кёр къайгъы,
Ашыкъдырыб заманым.

Токъусаннга киргенлей
Къуран аят ауузумда,
Тоба, шукур борч болуб,
Таш мынчагъым къолумда.

Джюзден атлай тебретим -
Сабийликге къайтханча,
Джашаб кетген ёмюрюм
Къысха таурух айтханча.

Дуня деген джилтинди,
Уф - дегенлей джукъланыр!..
Мени кибик бу джерге
Энтда ненча сукъланыр?..

Акъ къочхарчыкъгъа

Унутмагъанма туугъан кюнюнгию
Акъ къар юсюнде балдраджюзде.
Ананг ёнгелеб кетген эди да,
Сени да кючден табханем излеб.

Джылытхан эдим къойнума салыб,
Ананг арт ал да ёнгелеб къалыб
Эмизик бла ёсдюрген эдим,
Инджитмегенлей айнытхан эдим.

Тау солумлада, джайлыкъда кютдюм,
Сен семирген да, ёсген да этдинг,
Сен - кютю токълу, мен - суйген ие,
Сыртынгы сылай, санынга тие...

Джарымын берсем гырджын сындырыб,
Сен менден эсе алгъа тындырыб,
Мени юлюшюмю да бёлдюре эдинг,
Къуш джутхан кибик эндире эдинг.

Тубанда сюрюу табсыз джайылса,
Кел деб чакъырсам кенгден къатыма,
Къалгъан къойла да келе эдиле
Бири да къалмай сени артынгдан .

Сен шохлугъунга кертилей къалдынг,
Юйюрсюнесе ышаныб манга.
Мен а къолума бычакъны алдым,
Джаулукъ этерге тебрeдим санга.

Той уллу барад, арбазым толу...
Къолум бармайды сени сояргъа,
Алай не келсин - табмайма болум
Къурманлыгъымы этмей къояргъа.

Дуня джорукъ ачы джорукъду,
Кёб заты барды джюрекни эзген.
Сени джазыуунг - къурманлыкъ болгъан.
Мени джазыуум ол затха тёзген.

Заманла

Эй джашлыкъны сейир заманы,
Тынгысыз этген бегек санланы,
Къайдаса энди? Садакъ учханлай,
Къалай ташайдынг ыз къоймагъанлай?

Сени орнунга келди джараша,
Сабыр оюмлу, джюрекни баса
Адам ортасы, не келсин, ол да
Ашыкъды, кетди туракълау болмай.

Энди уа къартлыкъ джол тюзетеди,
Джыгъылта, тарта алгъа элтеди...
Къайры элтеди?.. абынуу - эбим,
Емюр салгъанды тулума энин.

Ёлюм а сакълайд заманын алда,
Къартлыкъ а барад ашыкъгъан халда...
Эй, ким къайтарыр бу джолдан мени?!
Эй, ким къалалыр келмейин бери?!

Сары атым

Сары атым, джаллы азыгы болгъан атым,
Не эсе да эсге келди эсги атынг.
Акъджал дейем мине тебреб джасандырсам,
Акъджал дейем тойда, чарсда айландырсам.

Айтханымы эте эдинг бирин бузмай,
Бир кере да къалмагъанма санга базмай,
Кёб джоллада джюрютгененг сыртынг талыб,
Бир кере да сындырмайын артха къалыб.

Бюгюн сени ол сыфатынг эсге келди:
Тик сенчадан анам хариб бизге энди,
Мени аллымда сен тесукъа этдинг тамам,
Бизге къараб ышарылды сора анам.

Уяу болдум. Сагъыш этдим. Хошлукъ табдым.
Тюш къоркъууун сабийледен кери атдым.
Джораладым: сени керти джаллы сойду,
Мени уа зар, адам бетли бёрю джойду.

Къадарыбыз ушаш болуб экибизни
Аны ючюн кёрдюм сени бир ишексиз.
Джаллы азыгы мен да болдум, ажым этдим,
Къыйынлыкъны бир тюрлюсюн джырыб ётдюм.

Сары атым, сен термилмей ёлюб кетдинг,
Мен сау къалыб ёлюк кибик джашау этдим.
Тилчи тили аягъыма кишен салды,
Атлатмайын джашаууму кючюн алды.

Соруу

Айт, топуракъ, сенден хапар алайым
Дин кърнашла не халдалла кърнынгда?
Бармыд анда бийлик этген, артыкълыкъ?
Бармыд анда айт онгсузлукъ басханла?

Айт, топуракъ, сыйлы кебин чиримей,
Турамыды джер обада джылтырай,
Огъесе ол да учуз, атлес кебинча,
Мукут болуб кьююламыд умурлай?

Айт, топуракъ, джаназысыз джатханла
Ассымылла дин ахлуну къатында?
Эл сыйлагъан, илму тутхан алимле
Турамылла анда да халкъ аллында?

Айт, топуракъ, кимди анда онг болгъан?
Ким къалады къртну ашы болмайын?
Не хазнады сан чирюден кутхаргъан?..
Тынгылайса...Джокъду джууаб...Сормайым...

Эй, джашагъан, дуня малгъа алданган,
Тохда! Солу! Сагъыш эт да бир ойлаш!
Туугъан кюнден ёлген кюннге - бир атлам,
Ол заманны бир-биринге бир къараш!

Ашхам оюм

Тору эмилик баргъан кибик - ёмюрюм,
Ол барыуда кёралгъаным - кёрюрюм,
Джюрегими суйген кючю - байлыгъым.
Кесим билген - бу джашаудан аллыгъым.

Абыннганнга къол узатхан - джоругъум,
Кетер джаннга сыгълмагъан - болумум.
Дин джолунда себеб табхан - мадарым.
Бу дунияны бир кёргеним - къадарым...

Къабырлагъа къарай

Ханс кючлеген тар джолчукъ бла ауур атлай,
Кючден чыкъдым къабырлагъа кюн туракълай.
Тёгерекде къач къатдыргъан мыдых кырдык,
Кырдык джарыб анда-мында - къабыр тырхык.

Сын ташлары къатыб-къатыб сюелелле,
Джазулары кючден-бутдан эсленелле...
Ой, бу ёлюм бийлик этген сууукъ джерге
Келгенме мен орун излей боллукъ кёрге.

Былайдаса мен суймеген ёмюр джауум,
Джокъду санга ол дунягъа энди дауум,
Былайдаса татлы тенгим, джан татахым,
Былайдаса джандан суйген эт къарнашым.

Заман келди, мен да болдум бери джууукъ,
Эсим тая, кёлюм аза, саным сууукъ,
Келгенме мен сизге хоншу болайым деб,
Сизге джууукъ къабыр орун алайым деб,

Джашау кюнде адам бары не шох, не джау,
Джангыз мында этмез биреу биреуге дау,
Бу тёбеде барыбыз да айырмай тенг,
Джокъду мында алим не акъылы кем.

Бу джер бизни бир чунгургъа бирден къуяр,
Эзер, сыгъар, теблер, бурур, къысар, джаяр...
Адам сандан эмиб-эмиб кемик алыр.
Топракъ этиб ол топракъгъа ёсюм салыр.

1978 дж. Терезе

Джолум

Беш-алты джылымда
Дуния - алтын билезик,
Онеки-онбеш джылымда
Тойгъа-оюннга илешиб.

Джыйырма эки джылымда
Уруш-түйюшге къатыша,
Отузунчу джылымда
Джыйынлагъа джараша.

Къыркъ джылыма келгенде
Джаллай джамандан, залимден,
Эллиу джылымда джюрюдюм
Илму алыргъа алимден.

Джылым атлады алтмышха,
Акъылым кетди сагъышха,
Кёб ишими этдиртмейд деб,
Саныма болдум гурушха.

Джылым келди джетмишге,
Инчиклерим къангишге,
Умут аслам, болум аз
Назик болдум хар ишге.

Сексеннге келгенде,
Сенгкилчекде учханча,
Оннга-солгъа сёлешиб,
Адамла менден къачханча.

Токъсаннга келгенде
Керексиз сёзле гырылдай,
Кёрюн табсын дедиле,
Тёгерегимде шыбырдай.

Джан джашаудан тоймайды...
Бир джюз он джыл джашадым.
Гюнахымы кеч, аллах,
Бир сабийге ушадым.

Ёлюм

Дуния деген кёзбауду,
Джюрек бичим толмайды.
Аджал деген кьатыды
Къараб кёрсе кьоймайды.

Ёлюм деген алайды
Туу санланы эритген
Ана бла баланы
Бир-бирине термилтген.

Ёлюм деген алайды
Уча келиб кьонады,
Тенгсинмеген тенглеринг
Къангаларынгы джонады.

Ёлюм деген алайды
Тар мекямгъа джыяды.
Булбул деген татлы тилни
Сёлешдирмей тыяды.

Ёлюм деген алайды
Болджалындан таймайды.
Буруб тургъан мыйыгъынгы
Джылан, макъа чайнайды.

Ёлюм деген алайды
Марлай келиб тутады.
Тараб тургъан баш тююнгию
Акъараблар джутады.

Ёлюм ауруу тюрлюдю,
Санларынгда джайылыр.
Сюйгенлени, джауланы да
Бир-биринден айырыр.

Мыдах сагъатда

Джаш ёмюрюм джанкылышча джылтырай,
Къарт ёмюрюм балыкъ кирик къалтырай.
Умутларым - джети кёкню джуддузу,
Джашауум а - кыш кечени мутхузу.

Кюч табмадым, мийик кёкге учмадым,
Джуддузланы миллетиме чачмадым,
Мугур болгъан джюреклени ачмадым,
Зар уясы - бу джерледен къачмадым.

Туугъан джерден кыйры къачхын таш атыб?
Ётюрюкню къалай айтхын бет сатыб?
Сатлыклагъа кёзбау джырла этмедим,
Аны ючюн муратыма джетмедим.

Дж. Сымал
"Джырчы Сымайыл",
(Халкъ атагъан атым).

Чыкъдым кёклеге учунуб, учуб,
Мийикден къараб дуняны кёрдюм.
Мен эшитмеген таууш къалмады,
Джашаугъа "сейир, тамаша" дедим.

Манга келгенед аллай бир кёзюу:
Джумлай аламгъа айтдым сёзюмю,
Къарачай тилни сыйлы этдирдим,
Къарачай джырны кенгнге эшитдирдим.

Алай не келсин - джазыу буюрду,
Учхан къанатым сыныб къуюлду,
Бош ышанганем джазыу джибине,
Тёнгерев тюшдюм аякъ тюбюне.

Мен - шайтан джелде бурулгъан зыгъыр,
Джазыу тирменде эзилген бюртюк...
Къыйыным - халал, кесим а - харам,
Бырнак этдиле кючлюле тюртюб.

Бир кёл басханым джаб-джангыз бир зат:
"Джырчы Сымайыл" халкъ атагъан ат,
Ёлюб кетсем да ол атым къалыр,
Халкъ ауузунда джырым сакъланыр.

Гитче суучукъгъа къарай

Гитче суучукъ тар ёзенни теренинде
Барады,
Тар ёзенни ташлы тюбюн шоркъасы бла
Джырады.
Сау дуняны джабарыкъча бек чёрчекди
Барыуу,
Кёк тенгизге къюллукуъча ашыгъышды
Саркъыуу.

Алай аны барыр джери тёбен элде
Чирик кёл,
Кёрлюгю да тар ёзен бла талай юйлю
Эски эл.
Мыдах болуб къарайма бу тынгысыз
Саркъыугъа,
Джюрегим да бой салгъанча ёсе баргъан
Джарсыугъа.

Ёз джашауум нечик ушайд бу тылмагъан
Шоркъагъа,
Мен да алай мыллык атыб чыкъгъан эдим
Ортагъа,
Ары чыкъсам джумлай алам кёрюнюр деб
Тура эм,
Акылымда бичим салыб, кёзбау мурат
Къура эм.

Эй, джолоучу, мен айтайым, сен джетиуге
Ашыкъма,
Анда солуй турурма деб, санларынгы
Ачитма.
Баргъан джолунг - джашауунгду, къууан
Кюнде келгеннге,
Джетер джеринг - чынгыл джарды, быргъарыкъды
Тереннге.

Ахыр сагъыш

Талашалла орамлада къач джелле
Къуу чапыракъла джыламукъча тюшелле,
Мени ашыра келген кибик кёкледе
Кек булутла тизгин болуб келелле.

Кеб турмайын мен атларма тышына,
Сёз таркъайта, джылау къоя ызымдан.
Он сабийден къайсы болур къатымда,
Ким тюшюрюр келямымы къолумдан.

Ким чыгъарыр ахыр сёзню багъасын?
Ким тюзетир учхараракъ джерлерин?
Къайсы кезде къалыр ахыр сагъатым?
Кимге берир арт къарамын кёзлерим?

Джашчыкъ десем - окъа сёзню иеси,
Къызчыкъ десем - чомартлыкъны тёреси,
Гитчечик а - джангы аякъ тиреген,
Ханафийим - джюрек джылау излеген,
Маруа десем - онгусузгъа таянчакъ,
Сара десем - такъыр кёллю, джумушакъ,
Арапыстан - алкъын эси къатмагъан,
Абидиним - сабийлигин атмагъан,
Супи хариб - замансызлай уллайгъан,
Абдурасул - ауур юй бла байланнган.

Къайсы болур ол заманда къатымда,
Арт сёзюмю, тылпыууму ким алыр,
Ёлом къолдан сылджыратхан келямгъа
Багъа бериб сыйлы джерге ким салыр?

Талашалла орамлада кьач джелле,
Къуу чапыракъла джыламукъча тюшелле.
Мени ашыра келген кибик кёкледе,
Кек булутла тизгин болуб келелле.

1980 дж.

Ахыр кюнюм

Ёмюр ётдю джилтин учхан төрелей,
Джазыу онглуд бузну джаргъан кемелей,
Къайыгъымы бели джамау, джаны джокъ,
Мындан ары толкъун джарыр кючю джокъ.

Къол кереме, джюзалмайма, не этейим?
Къыйналама талпыугъа кюч джетмейин,
Джаш ёмюрюм - джанкъылычны чырагъы,
Къарт ёмюрюм - Минги Тауну тарагъы.

Джаш кюнюмде джазыугъа бой салмаучанем,
Къартлыкъ деген сёзню эсге алмаучанем,
Хорлам алыб чыгъыучанем эриште,
Учхан къушча джити эдим хар иште.

Энди уа бой салдым къартлыкъ дегеннге,
Кёб турмайын ол джатдырыр джегеннге,
Кёб турмайын кёзкёрмезге кетерме,
Къарачайгъа осиятымы этерме.

Сау къал энди ой джарлы миллетим!
Аллах берсин санга сыйлы хурметин!
Ёлгенингден къошулгъанынг кёб болсун!
Кюуден эсе къууанч джырынг кёб болсун!

Къайгъы сёзюнг алгъыш сёз бла джабылсын!
Хар юйюнгде къарачай сёз айтылсын!
Къабыр топуракъ тау этекде табылсын!
Сыйлы атынг сау дунягъа айтылсын!

Къышхы сагъыш

Къыш къыямыт боранлатыб титиретед,
Къуу кюнлени бирем-бирем седиретед,
Джюрегиме кетмез бушуу тюшюреди,
Ахыр кюнню кѣз аллыма келтиреди.

Ёмюр барад чыкдан чыкъгъан халы кибики,
Джолум тикди джан солууда талыр кибики,
Джел урады тентирете, артха ата,
Джаш ёмюрюм таркъаяды кюнча бата.

Алгъаракъда къаргъа сыйыт эштмеученем,
Арыгъанны не болгъанын билмеученем,
Энди башым чыкъ тюшгенча джылтырады,
Джаш джюрегим суу балыкъча къалтырады.

Ёмюр тѣре кюнден-кюннге джууукъ атлай,
Соруу сорад кече сайын джууаб сакълай.
Не айтайым, не ишим бла махданайым?
Зыраф джылла, сизни къайдан къайтарайым?...

* * *

Былай ашыгыб кыйры барасыз
Джер джырыб?
Нек кюрешебиз джалгъан джашаугъа
Мюлк джыйыб?
Нек туадыла бу аз ёмюрге
Туудукъла?
Нек чыгъадыла бу джаз алада
Кырдыкла?

Тер атыб ишлеб, тёрт бюгюлгенлей
Кетебиз,
Керекдиле деб, кёб керексиз зат
Этебиз.
Бу ёллюк саннга рахатлыкъ бермей
Кыйнайбыз.
Умутла этиб, кесибизни алдаб
Джашайбыз.

Магъана джокъду, эй бу джашауда
Не этейик?
Бу джерден кыачыб аламда кыйры
Кетейик?
Эй, сейир дуня, бизни ауунга
Тюшюрген!..
Кенгден кёргюзтюб насыбны кёзден
Кетерген!

Джылларымы эске тюшоре

Келиб-келиб кетдиле
Джюз кыш бла джай.
Барысын да ашырдым
Къалай тюшсе алай.

"Джашадынгмы, Сымайыл?"
Мен айтама: "Огъай".
Джашла сейир болалла,
Къалай деб, алай?

Бютеу ётген ёмюрюм
Мени аллымда кюзгю...
Ачыб къараб, ызына
Джабхан кибик кёзню.

Джюз къонакъны ашырдым,
Асламысы джаула,
Келген-келген, кими "мал",
Кими "джан" деб, даулаб.

Джюз къонакъны ашырдым,
Алгыннгыла тосла:
Манга насыб бердиле,
Джырларымы бошлаб.

Мюлк, ырысхы бердиле ,
Бюсюреуге, хакъгъа.
Сымайыл деб, атымы
Чыгъардыла халкъгъа.

Энди тохтарыкъ болур
Къонакъ келиу манга,
Келсе да джау келликди
Ажымсызма анга.

"Джашадынгмы, Сымайыл?"
Мен айтама: "Къайдам".
Джашагъанма дер эдим
Тийсе халкъгъа файдам..

Танг аласында

Сары эрикни сыныб тургъан бутагъына къарайма,
Муал болгъан чапракъланы къолум бла сылайма.

Энди ма бу джарыкъ тангны сыннган бутакъ сынамаз,
Кёгет салыб, къач айында къагъылырын сакъламаз.

Анга джашау чагъы деген энди келмез джол салыб,
Чириу деген ёмюр төре аны теблер онг алыб...

Эй, азмыды бу бутакъча озгъун къолдан ачыгъан?
Муну кибик, къайырылмай, аякъ тюбге атылгъан?

Тынч тиширюу, зарлыкъ джетген, къарт, онгсуз, тюйюлген,
Бу бутакъны сизге ушатыб мыдах болдум кёлюмден.

Къарт Сымайыл сюеледи хуна ташха таяныб...
Орамны уа халкъ барады ёз ишине сагъайыб...

"Ассы тау"

Дуниягъа патчах - Унух файгъамбар
Оноуу, кючю, болуму да бар...
Алай болса да - бузулду дуня
Залимлик кысыб, онгсузну кыйнаб.

Адеб-намыс джокъ, джашаудан дам джокъ.
Тонау, ёлтюрюу, сезде ийнам джокъ.
Хар онглу болгъан кеси бир аллах,
Ызына бара хар тёнгереген чарх.

Аллах чамланды: джерни джууайым,
Джерде джангъдан джашау къурайым.
Бир кюн зин келди патчахха аллахдан:
"Къутхар башынгы келлик палахдан".

"Суу ахырзаман боллукъду", - деди,
"Джер юсю суудан толлукъду", - деди.
Файгъамбар анга оноуун этди -
Узаймагъанлай кеме ишлетди.

Адам инсанны, хар тюрлю джанны
Урлукъ болурча кемеге салды,
Мюрзеуге, хансха, терекге дери,
Керекли затны джыйды ол бери.

Ахыр заманны кюню башланды,
Аллахны сууу джерге бошланды.
Алкын къургъакъды кеме тургъан джер,
Узаймай бу суу алагъа джетер...

Иш неди десенг - Унухну джашы
Минерге унамай булджутад башын.
Атасы - мин деб - джалынса анга,
Санайд ол аны самаркъау чамгъа.

Суу тола-тола тобукъгъа джетди,
Мин деб атасы дыгалас этди.
Белине дери ташайды суугъа,
Мин деб, файгъамбар къалды бушуугъа.

Сора ташайды бойнуна дери,
Атам къутхар деб, кычырды бери.
Джабраил мѣлек Унухха келди -
Миндирме аны, батма къой деди.

Къаны бузукъду, джюреги къара
Кимге керекди ма быллай бала...

Суу кѣлтюргенди кемени джерден
Тебре, файгъамбар, тебре энди, тебре!..
Кѣк алгынчады, джер суудан толду,
Анда кѣрюннген бир тѣппе болду.

Минги тау делле, аны атын биле,
Адамла бары, кемедегиле...

Минги тау айтды - кемени таныб,
Аллахны унута, кеси махданыб:
- Менде тохтарыкъ болур бу кеме,
Не ючюн десенг, чынг мийикме мен!

Аллах буюрса демегени ючюн,
Кесин мийикге тергегени ючюн,
Этгени ючюн оноуну джассы
Минги тау болду аллахха ассы.

Чамланды анга дуняя иеси,
- Ассымса, - деди джаратхан кеси.
Ол файгъамбаргъа - чач - деб буюрду,
Кеме Мингини тѣббесин джырды.

Ол кюнден бери бир башы эки,
Ол кюнден бери бу хапар керти,
Ол кюнден бери Ассы тау делле,
Тёгерегинде джашагъан элле.

Суу тауусулду джашауну кёме,
Меккя таулада тохтады кеме.
Энтда джангыдан башланды джашау -
Хар зат орнунда - тенгиз, тюз, таш, тау.

Ол кюнден башлаб Ассы тау делле
Тёгерегинде джашагъан элле.
Узакъдагъы да айтханды алай,
Ол затха тёзюб къоярем къалай...

Мен Минги тауну джангыдан ишлеб,
Мийик да, ариу да, сыйлы да этдим!
Эсги Ассы тауну джангы хапары
Саулай дунияны барына джетди.

Танымай туруб, кёргенча болуб,
Джангы хапаргъа сагъайды халкъым.
Кертисин айта къалдырдым аны
Ассы тау деген джараусуз атын.

Кёл басама

Бюгюн ауруу кючлегенди санымы,
Къутулургъа, эшда, болмаз мадарым.
Къаты сагъыш айландыргъанд башымы,
Кёрюннгенди аджашдырмаз къадарым.

Ёмюр деген кюч сынагъан тик джарды,
Ким насыблы къарар аны башындан?
Мен табмадым чыгъар джолну - ол хакъды -
Джыгъылдым да къобалмадым джангыдан.

Джашауумда кёб къыйынны сынадым,
Инджиу чекдим табылмайын керегим.
Инша аллах - учуз болмад муратым,
Болмад учуз тюзлюк тутхан джюрегим.

Терсни, тюзню элек кибик себелей,
Заман кеси мухур салыр джаулагъа.
Зарлыкъ джетиб, сёз кёлтюрюб кетгенле,
Эшитилинирле энтда джерде саулагъа.

Ким болса да мени атыма ойлатыр,
Мени сёзюм джюрегине байланыб.
Мени джырым Къарачайда айтылыр,
Миллетими ауазына сайланыб.

Бюгюн ауруу кючлегенди санымы,
Къутулургъа энди джокъду мадарым.
Тюз джашауум таза сакълар атымы,
Туудукълагъа джетер керти хапарым.

1981 дж.

Кете тебрей

Ишлемесем да кьалала,
Айтылмасам да дунягъа,
Туз-дам бергенме кьайгъыда
Инджиую болгъан адамгъа.

Илму юлгюле ачмадым
Халкъымы онгун кёлтюрюб.
Алай джек кёрдюм кёзбауну,
Кесим айтмадым ётюрюк.

Джылларым джюзге джанаша
Ышан этдиред ёлююм.
Алай халкъ билген атыма
Тамгъа салдырмаз ёмюрюм.

Джазыуум джардан атса да,
Ийсе да манга палахла,
Буюрулгъаннга тюбедим
Оноуум джокъду аллахха.

Кетиб барама дуниядан,
Тохдайды тылпыу кёрюгюм...
Джамагъатынгдан уялмаз
Сымайыл, ёлген ёлюгюнг.

Мурат кетсе

Къарангы кечени ай джарыкъ джырады,
Иги умут эт деб, оюм алдырады.
Къарангыны джыргъан айны нюр сифаты
Болур джашагъанны ёмюрлюк мураты.

Не палах тюшсе да - иги мурат керек,
Иги мурат олду сен таянныкъ терек.
Олду аджашханнга джол усталыкъ этген,
Олду учуз этмей сени алгъа элтген.

Ким биледи, бир кюн сен муратсыз къалсанг,
Мугурлукъну шартын джюрегинге салсанг,
Къыйын джашау атса сени аякъ тюбге -
Баш кёлтюр да къара сен джулдузлу кёкге.

Къарангы кечени ай джарыкъ джыргъаны,
Анга билек болуб джулдуз джылтырагъаны,
Санга къарыу берир, джангы мурат чыгъар.
Сындыргъан ачыуну аякъ ызын джабар!

Ат чабхан кыаягъа кыарай

Къара кыая, сен тураса,
Бой бермейин заманга.
Санга джетмей ёлюм къркъуу,
Ёхдем кыарай хар джаннга.

Ненча адам келген болур,
Сейир болуб кыатынга?
Ненча тёлю ётген болур,
Джангы ат атай атынга?

Сен а бузмай сюелесе,
Джер кыарнында бир ышан...
Мен турама санга кыараб
Джашау эзген бир инсан.

Кёбле санга сукъланалла
Сени кибик болсакъ деб,
Кёб джылланы тюрленмейин,
Ма сенича турсакъ деб.

Ол туруудан, эй, не барды
Джукъ эшитмейин, кёрмейин?
Бу дуняда инджилгеннге
Бир болушлукъ бермейин.

Билеме мен ёмюрюнгю
Узакъ неден болгъанын,
Сени бу тюрсюнюнгю,
Нек онгмайын тургъанын.

Бир сагышха бёлюнмеген -
Олду сени джашатхан,
Бир ёмюрден бир ёмюрге
Чарпытмайын атлатхан.

Дуня деую сен эсенг да,
Турмушунга сукъланмам.
Джан ачитхан бир кюнюмю,
Ёмюрюнге бералмам.

Аджал элтир джан эсем да,
Барды джырым, кюуюм да.
Сен а джерде баш эсенг да
Бирди кеченг, кюнюнг да.

Ана тилим

Тил дегенинг адам джанны башха джандан
Сыйлы этген,
Тил дегенинг хар инсанны билим бериб
Алгъа элтген,
Тили болгъан бу дуняны патчахыды,
Тёрюндеди.
Болмагъан а баш баулуду, хайуанны
Кеминдеди.

Джигер халкъым, тил байлыкъны сен эртдеден
Уулагъанса,
Джерден, суудан ауаз джыйыб кесгин сёзле
Къурагъанса,
Ол сёзлени чарытмайын тёлюлеге
Джетдиргенсе,
Бизге бюгюн - ана тил - деб, учунурча
Этдиргенсе.

Келлик төлюге

Къалай насыблы адамлабыз биз!
Сёлешир ючюн - хазыр тилибиз.
Бютеу аламда болгъан затланы
Бир да къалмайын барды атлары.

Зыгъырдан башлаб джудузгъа дери
Бу тилни ичине кирелле бери...
Хар не затны да сыфаты, саны
Тилибиз кескин тамамлай аны.

Келген төлюле! Келлик төлюле!
Сакълагъыз аны, миндемей энин -
Къошулгъан къона, къорагъан къайыта,
Ол бизни халкъгъа ёкюллюк этсин.

Башлары

Ал сёз	3
Семенланы Сымайыл . Джырла бла назмула	31
1900-1937	33
Минги Тау	35
Махар гарагъа	38
Микоян сахаргъа	39
Бал чибинни джыры	40
Джарыкъ джыр	42
БудЁннаны джыры	43
Лишон болмадым	44
Край олимпиадагъа тебрей	45
Халкъ байрамда	46
Тенгими Кавказгъа чакъыра	48
Чаганы джыры	49
Чалкъыгъа чыкъгъан кюн	50
Патимат	51
1937-1957	53
Зорлукъны джыры	55
"Артымда джылан..."	56
Къайдады революция?	57
"Юйюмю, малымы алдыла..."	58
"Сталин деген чуутлу..."	59
"Эчкиге гаккы табдыргъан..."	60
Ленин бла Тюзлюк	61
Межгитни кюю	62
Къарачай таугъа	63
Мыдах кюн	64
Кёчкюнчюлюк кюнюнде	65
Ачыулу сёз	69
Кюю	70
"Тынглайма таууш келед кюнбатхандан..."	71
Болат къошчуда	72
Базар кюн	73
Нек джашайма?	75
Кюнюм	76
Къол тирменни хапары	77
Джамбулда	78
Къара парийге	80
Джер суратха къарай	81

Тилек	82
Анам	83
Айгъа къарай	87
Джаз	88
Къыйын заманда	89
Къайтайыкъ	90
1957-1981	91
Къайтхан кюн халкъыма	93
Сымайыл къайытды джерине	94
Тансыкълау джыр	95
Керти зат	96
Октябр элде	97
"Белгили джырчы" бла сёлеше	98
Элчилериме	99
Кюннге къарай	100
Гагариннге	101
Джигитлеге	102
Джыйырманчы ёмюр	103
Гёбелекгеге къарай	104
Соруула	105
"Джел ашыкъды къуугъуннга чабханлай..."	106
Хрущевха	107
"Трам Семенни джашы эдим..."	108
Айсаргъа	109
Джашчыкъгъа	110
Тёзюу	111
Тюйюшюучю хоншума	112
Эртденнги дауур	113
Экиси да	114
Тилчи хоншугъа	115
"Кёре тураса кемликлени..."	116
Расулгъа	117
Марыуаны бешик джыры	119
Ауалиятха	120
Джаз	121
Кетген кюнлени эсген тюшюре	122
"Кече - къабыр къарангыны юзюгюдю..."	123
Къара джылан	124
"Не ётюрюк..."	125
Шабтал терекге къарай	126
Отум джукъланды	127

Джолоучулукъ	129
Ингир	131
Кече келген сагъатда	132
Патиматха	133
Эсгерюу	134
Патиматны эсге тюшюре	135
Къысха оюм	136
Заманым	137
Джау чырагъым	139
"Джаш джырчы бла сёлеше..."	141
Джан нёгерим Патиматха	143
"Дуня дегенинг къонакъгъа келген..."	144
Ёксюз болдум	145
Тарыгъыу	146
Чотчаланы Мухаммат ёлген кюн	147
Джашагъанса	148
Тенгими ёлгенине	149
Уллу кёллюге	151
Къартлыкъгъа	152
Сагъыш	153
Акъ къочхарчыкъгъа	155
Заманла	157
Сары атым	158
Соруу	159
Ашхам оюм	160
Къабырлагъа къарай	161
Джолум	162
Ёлюм	164
Мыдах сагъатда	165
"Джырчы Сымайыл"	166
Гитче суучукъгъа къарай	167
Ахыр сагъыш	168
Ахыр кюнюм	170
Къышхы сагъыш	171
"Былай ашыгъыб..."	172
Джылларымы эсге тюшюре	173
Танг аласында	175
"Ассы тау"	176
Кёл басама	179
Кете тебрей	180
Мурат кетсе	181

Ат чабхан къягъа къярай	182
Ана тилим	184
Келлик тѣлюге	185

Джырчыны назмуларын сайлаб, джарашдырыб
басмагъа хазырлагъанла эмда теджегенле:

*Исрафиль Чауш,
Билял Лайпан.*

Суратланы салгъан: *Павел Кирюхин.*

Кебчиле: *Светлана Суднищикова,
Людмила Алексеева.*

Бу китабны чыгъаргъан - бизде адабият, маданият,
санат, илму-билим, спорт да айнысынла деб,
миллетибизни эси-историясы, кёлю-культурасы
кёлтюрюлсюн деб, таймаздан кюрешген -

Семенланы Дахир къурагъан
эмда башчылыкъ этген санайы ишлетмелени
Москвада "Алан" атлы бирлешлигиди
(ассоциация промышленных предприятий "Алан" -
генеральный директор Дахир Семенов)

эмда

"Юйге игилик" газетни редакциясыды.

Багъалы окъуучу!

"Юйге игилик"

быйыл эмда келир джыл быллай китабланы чыгъарыр умут этеди:

1. Къуран.

Араб тилден сириячы къарачайлы алим эмда джазыучу, профессор Будаё улу Мухаммад кёчюргенди.

2. Саныбыз мында, джаныбыз анда.

Тыш къраллада джашагъан таулуланы поэзиялары.

3. Джан джурт. Билал Лайпан.

Назму китаб.

4. Алан джумхурият.

Сиясат оюмла.

5. Къарачай таурухла.

Суратла бла сабийлеге джараулу джасалгъанды.

6. Къарачай тил - тышкъраллылагъа.

Дерс китаб.

ISBN 5-85840-259-3

Семенланы Сымайыл

Джырла бла назмула

Подписано в печать 09.09.92. Формат 84×108¹/₃₂. Печать офсетная. Отпечатано с готовых диапозитивов в типографии АО «Молодая гвардия». Зак. 8635.